

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Психолого-педагогічний факультет
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри _____

Реєстраційний № _____
«__» _____ 2022 р.

**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ
МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СФЕРИ**

студентки групи ЗСПм-17
ступінь вищої освіти «магістр»
психолого-педагогічний факультет
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
освітньо-професійна програма «Соціально-
педагогічна робота з дітьми та молоддю»
Денисової Анастасії Аркадіївни

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки і
соціальної роботи
Размолодчикова Іванна Вікторівна

Оцінка:
Національна шкала _____
Шкала ECTS ____ Кількість балів _____
Голова ЕК _____
(підпис) (прізвище та ініціали)
Члени ЕК _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Денисова Анастасія Аркадіївна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав(ла) і не одержував(ла) недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомлений(а). Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(підпис) _____

Роботу виконано на кафедрі соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету, Міністерство освіти і науки України.

Захист кваліфікаційної роботи відбудеться «10» грудня 2022 року о 9.00 годині на засіданні екзаменаційної комісії з атестації здобувачів вищої освіти зі спеціальності 011 Освітні педагогічні науки, освітньо-професійної програми «Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю».

Адреса: Навчальний корпус №1 Криворізького державного педагогічного університету, Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг, пр. Гагаріна, 54.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Размолодчикова Іванна Вікторівна доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи психолого-педагогічного факультету Криворізького державного педагогічного університету

Рецензент: кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Василюк Тамара Григорівна

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. У роботі вказано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, зазначено експериментальну базу, особистий внесок і результати апробації кваліфікаційного дослідження.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ (*Денисова А.А.*).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТРУКТУРИ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СФЕРИ	10
1.1. Професійно важливі якості майбутнього працівника соціально-педагогічної сфери.....	10
1.2. Формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери	16
Висновки до розділу 1	25
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СФЕРИ	22
2.1. Технологія формування культури професійного спілкування	22
2.2. Педагогічні умови формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери	25
Висновки до розділу 2.....	29
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СФЕРИ.....	29
3.1. Діагностика сформованості культури професійного спілкування	29
3.2. Програма формувального експерименту.....	38
3.3. Результати дослідно-експериментальної роботи з формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери	60
Висновки до розділу 3	62
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66
ДОДАТКИ	72

ВСТУП

Актуальність дослідження. Модернізація вищої освіти, що відбувається сьогодні в Україні, спрямована на «всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу» (Закон України «про освіту» (2017 р.))

До професіоналізму освітян сьогодення ставить особливо високі вимоги. Це зумовлено досить складними і перманентними змінами у становленні спеціаліста з високим рівнем компетентності. Однією із складових компетентності є професійна культура, яка передбачає здатність фахівця ефективно взаємодіяти з іншими людьми, запобігати і розв'язувати різноманітні незручні ситуації; орієнтація на формування нових умінь і навичок, здобуття ґрунтовних спеціальних професійних знань; властивість оцінювати і корегувати недоліки; певна характеристика якості професійної діяльності; орієнтація на досягнення високого рівня професіоналізму, самоствердження, самовираження тощо.

Зазначене зумовлює підвищення вимог до професійної підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери, розвитку в них професійних й особистісних якостей, формування культури професійного спілкування, яке є важливим складником культури професійної взаємодії.

Культура в найбільш загальній формі - це суспільно напрацьована, сукупна здатність живої колективної діяльності до перетворення світу відповідно до законів природи, суспільних потреб та мети суспільної життєдіяльності.

Поняття професійної культури запропонував для наукового обігу і дав йому визначення Й. Ісаєв: «Професійна культура - спосіб творчої самореалізації особистості викладача в різноманітних видах педагогічної діяльності та спілкування, спрямованих на освоєння, передачу та створення педагогічних цінностей і технологій» [2].

Розглядаючи професійну культуру як систему, Й. Ісаєв підкреслює, що це явище є системним утворенням, яке об'єднує в собі ряд структурно-функціональних компонентів, що має власну організацію, вибірково взаємодіючи з довкіллям, і що володіє інтегративними властивостями цілого, незвідного до властивостей окремих частин [4].

О. Карпенко виділяє такі компоненти професійної культури соціального педагога: ціннісний (аксіологічний), технологічний й особистісно-творчий [20].

З точки зору аксіологічного компоненту формування професійної культури утвориться сукупністю педагогічних цінностей, створених людством і своєрідно включених у цілісний педагогічний процес на сучасному етапі розвитку освіти.

Технологічний компонент професійної культури містить у собі способи та прийоми соціально-педагогічної діяльності майбутніх соціальних педагогів. Цей компонент розкриває шляхи здійснення соціально-педагогічної діяльності, способи задоволення потреб у спілкуванні, в одержанні нової інформації, у передачі набутого досвіду.

У процесі професійної діяльності, реалізуючи та створюючи соціокультурні цінності, майбутні соціальні педагоги перебувають у ролі суб'єкта професійної культури. Створюючи цінності, вони реалізують творчий компонент професійної культури.

Творчість майбутніх соціальних педагогів виявляється в гнучкості, варіативності, винахідливості, ініціативності, сміливості та нетрадиційності рішень і поведінки в професійній взаємодії. Тому для оволодіння

професійною культурою необхідне усвідомлення творчої природи соціальної роботи.

Водночас аналіз останніх досліджень і публікацій, й яких порушені питання комунікативної культури, дає змогу стверджувати, що мало дослідженими залишаються питання формування культури професійного спілкування фахівців соціально-педагогічної сфери. Саме це і спонукало нас до вибору теми нашого дослідження: «Формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери»

Мета дослідження – полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування культури професійного спілкування у майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери.

Завдання дослідження;

- проаналізувати стан проблеми та визначити основні підходи до її розв'язання;
- визначити зміст, структуру та показники сформованості культури професійного спілкування у майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери;
- розробити та експериментально перевірити систему роботи з формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери.

Об'єкт дослідження – процес формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери процесі навчання.

Гіпотеза дослідження – ефективність формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери підвищується в разі створення певних педагогічних умов.

Методи дослідження. Для досягнення мети та завдань дослідження застосовано комплекс таких методів:

– теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення, абстрагування);

– емпіричні (спостереження, тестування, педагогічний експеримент);

– методи статистичної обробки експериментальних даних (математичні методи узагальнення результатів дослідження).

Методологічну основу дослідження становлять концептуальні положення класиків філософії, психології, педагогіки про взаємозв'язок культурологічних та соціально-виховних явищ у соціокультурному просторі, державні документи про освіту в Україні та становлення нової освітньої парадигми. А також дослідження проблеми спілкування та формування способів міжособистісної взаємодії висвітлені в роботах Г. Андреєвої, В. Біблера, О. Бодальова, Г. Васяновича, П. Вацлавіка, Л. Виговського, В. Горяніної, М. Кагана, В. Лабунської, Б. Ломова, А. Мудрика, Н. Ничкало, М. Обозава, І. Риданової, В. Сименченко, В. Сухомлинського, В. Федорченка, Н. Фоменко та ін. Питання професійного спілкування та формування комунікативної культури досліджували І. Авдєєва, О. Бовдир, І. Вдовенко, О. Каверіна, В. Кан-Калик, І. Котова, В. Квартальнов, В. Лозовецька, Л. Руденко, С. Сарновська, В. Ремізов, М. Шовкун та ін.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та впровадженні в систему роботи майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери технології формування культури професійного спілкування; експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування культури професійного спілкування.

Експериментальною базою дослідження виступили Криворізький державний педагогічний університет, психолого-педагогічний факультет та Комунальний заклад «Нікопольський фаховий педагогічний коледж» ДОР.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи жовтень-листопад 2022 року. Результати дослідження були представлені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Спеціальна освіта та соціальна інклюзія: виклики XXI століття» (м. Запоріжжя, 25 листопада 2021 р.) та IX Всеукраїнській науково-практичній студентській інтернет-конференції «Науковий простір студента: пошуки і знахідки» (м. Київ, 28 квітня 2022 р.).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, шести підпунктів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (60 позицій) та додатків (А-В).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТРУКТУРИ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СФЕРИ

1.1. Професійно важливі якості майбутнього працівника соціально-педагогічної сфери

У життєдіяльності людини, її становленні як особистості, спілкування відіграє провідну роль, оскільки воно виступає засобом передачі форм культури і суспільного досвіду. Спілкування супроводжує практично всі види діяльності людини і виступає як потреба в контактуванні з іншими людьми.

Професійна діяльність фахівця соціально-педагогічної сфери зумовлена, насамперед, розширеним спілкуванням та його специфікою. Висококваліфікований спеціаліст цієї галузі мусить мати досить розвинені комунікативні здібності та уміння.

Комунікативні здібності та уміння – це вміння спілкуватися, обмінюватися інформацією і на цій підставі встановлювати педагогічно доцільні відносини з учасниками соціально-педагогічної сфери. А відтак, фахівець повинен володіти професійною культурою.

Професійна культура як системне утворення становить собою єдність педагогічних цінностей, технологій, сутнісних сил особистості соціального педагога, спрямованих на творчу самореалізацію в різноманітних видах соціально-педагогічної діяльності [45].

В. Гриньова [14] розглядає професійну культуру як певний ступінь оволодіння професією, тобто певними способами та прийомами вирішення професійних завдань на основі сформованої духовної культури особистості.

Професійна культура – це професійна якість суб'єкта праці, тобто ступінь оволодіння фахівцем досягненнями науково-технічного та

соціального прогресу і є особистим аспектом культури праці. Основні елементи – кваліфікація та професійний досвід.

Є. Головаха у своєму дослідженні виділяє три групи якостей особистості як виявів її професійної культури: етичні - професійно-етичні, професійні - індивідуально-професійні, цивільні [11].

Велика кількість підходів до пояснення феномена професійної культури дозволяє представляти її як інтегративну якість особистості професіонала, як умову та передумову ефективної соціально-педагогічної діяльності, як узагальнений показник професійної компетентності майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери і як мету професійного самовдосконалення.

Нам імponує думка Ю. Василькова, Т. Василькової, Є. Холостової про те, що професійна діяльність фахівця соціальної сфери – це сфера реалізації творчих здібностей, індивідуальності, що вимагає розвитку сутнісних сил його особистості. Без високого рівня розвитку професійних морально-психологічних якостей особистості неможливо досягнути якісної зміни в процесі підготовки фахівця, забезпечити творче виконання ним професійних функцій. Специфіка функцій фахівців соціальної сфери передбачає поєднання їхніх особистісних і професійних якостей.

Михайліченко М. наголошує, що майбутній працівник соціально-педагогічної сфери має володіти такими професійно значущими якостями, як: інтелектуально-логічні, інтелектуально-евристичні й комунікативно творчі здібності [28]. Її думку поділяє Волкова Н. й уточнює, що професійно важливі якості фахівця соціально-педагогічної сфери виявляються у формі здібностей до ефективної професійної діяльності та є результатом інтеграції його індивідуально-особистісної своєрідності на основі вимог цієї діяльності [9]. На думку автора, вони можуть бути морально орієнтованими, емоційно-моральними, організаторськими і педагогічними. Проте існують певні протипоказання для соціально-педагогічної діяльності, зокрема, відсутність або невираженість таких рис, як: любов, довіра, доброта, комунікативність,

екстравертованість, самостійність у прийнятті рішення, самосвідомість, емоційна стабільність, стиль взаємодії (відсутність агресії та домінування). Важливою рисою соціальних педагогів є альтруїзм як здатність робити добро іншій людині, незалежно від її походження, віри, соціального статусу, користі, яку вона приносить суспільству. Чесність – необхідна якість соціального педагога. Він має говорити правду про ситуацію клієнта (вихованця), про межі вирішення його проблем, про труднощі, які зустрічаються в роботі, про можливі помилки та способи їх корекції. Совість виступає внутрішнім контрольним механізмом свідомості, що означає спільне бачення, можливість подивитись на свої вчинки очима інших людей або з позиції найвищих моральних імперативів [13]. Головним для поняття «справедливість» є повага прав і гідності людини, те, як вона виконує свої обов'язки. Ця риса має бути постійно присутня у взаємовідносинах фахівця соціальної сфери з вихованцями (клієнтами), їх близькими, колегами. Гідність реалізується через ввічливість, порядність, чесність, скромність, вимогливість до себе, самовладання, благородство. Еталоном порядності, моральної досконалості соціального педагога є благородство. Честь – форма самоповаги особистості, перетворена на соціально-моральну цінність. Вона тісно пов'язана з довірою. Уважність і спостережливість також є необхідними рисами особистості фахівця соціальної сфери – соціального педагога і соціального працівника. Адже вони дають можливість побачити усі зміни в настрої клієнта (вихованця), підтримати своєчасно, розвіяти сумніви, показати, що він цінує його. Толерантність соціального педагога заснована на принципі поваги особистості в кожній людині, визнання за нею права вибору. Ця якість дозволяє прийняти людину такою, як вона є, визнати її право бути самою собою, мати власні погляди, переконання. Скромність фахівця соціальної сфери тісно пов'язана із самокритичністю та високою вимогливістю до себе. Він має уміти тверезо оцінювати свою працю, бачити в ній помилки, аналізувати й оцінювати власні дії та вчинки, сміливо виявляти власні недоліки, визначаючи їх чесно та відверто, вживати всіх

заходів до їх усунення. Ставлення людини до самої себе є надзвичайно важливим індикатором її вміння вирішувати проблеми інших як свої власні. Адже «людина, котра нездатна зрозуміти саму себе, не зрозуміє й іншого, а не вміючи вирішити свої проблеми, не зможе допомогти ближньому», – справедливо вважає О. Карпенко [21, с. 18]. Витримка та самовладання є важливими якостями особистості фахівців соціальної сфери. Адже витримка дозволяє зберігати зовнішньо спокійний вигляд, а самовладання допомагає зберігати спокій у душі. Для майбутнього фахівця необхідне самовладання – особливість вольової поведінки людини, а в стійких формах – вольова риса вдачі, що виявляється в умінні володіти своїми почуттями і настроями, стримувати власні прагнення, якщо вони ведуть до неправильних реакцій, не допускати імпульсних дій. Внутрішня здатність людської волі творити добро становить сутність любові. Любов – це перша важлива моральна чеснота кожної людини. Без любові соціальний педагог не зможе бути для клієнта (вихованця) другом, наставником, близькою людиною, тим, кому захочеться відкрити найпотаємніші куточки своєї душі, свій біль і відчай, свої проблеми. Адекватна самооцінка необхідна спеціалісту у здійсненні важливих для суспільства професійних функцій. Адже «самооцінка – це не лише пізнання самого себе, але й певне ставлення до себе: до своїх якостей і станів, можливостей, фізичних і духовних сил, тобто – самосвідомість» [15, с. 30]. Будучи компонентом самосвідомості, адекватна самооцінка допомагає соціальному педагогу правильно організувати управління своєю поведінкою. Самоповага, упевненість у собі, вимогливість до себе, адекватність самооцінки, самокритичність, самоактуалізація відображають сутність Я-концепції соціального педагога. Комунікабельність є важливою якістю соціального педагога, тому що від неї залежить успіх його діяльності в цілому. Під час спілкування він дізнається про ситуацію клієнта, його проблеми, пріоритети, очікування. У спілкуванні, спільно з клієнтом справжній фахівець розробляє план спільних дій з розв'язання проблеми, обговорює процес його виконання та результати. Моральні норми визначають

зміст певних дій і вчинків, мотивів поведінки, а культура спілкування засвідчує, як саме реалізуються моральні вимоги, які манера і стиль поведінки людини як у повсякденному житті, так і в трудовій діяльності чи в товаристві друзів і колег [15]. Оптимізм (з лат. *optimus* – найкращий) це поглядом на життя з позитивної точки зору. А це означає віру у краще майбутнє. Соціальний педагог, зобов'язаний бути реалістичним та позитивним, відкритим і впевненим у можливості здійснення соціальної справедливості, здатності людини до постійного саморозвитку та самовдосконалення, вселяє оптимізм, радість, надію й віру в клієнта. Воля це свідоме регулювання людиною своєї поведінки та діяльності. Вона виявляється в умінні долати внутрішні та зовнішні труднощі, здійснювати цілеспрямовані вчинки. Розвинена сили волі дозволить майбутньому фахівцеві виконати свій професійний обов'язок.

Фахівець соціальної сфери прагне до самовдосконалення через власну діяльність, спілкування з іншими людьми. Навчаючись, студент має намітити власну індивідуальну програму, тобто визначити основну лінію поведінки у майбутній професійній та особистій сфері. У цьому йому може допомогти самоосвіта та самовиховання. Професія соціального педагога – це одна з тих професій, що не терпить застою в знаннях. Це зумовлено небувалим науково-технічним і соціальним прогресом, духовним розвитком нашого суспільства, інтенсивним ростом запитів і потреб вихованців у різних галузях знань, різноманітним інтересів. Але найголовніше – те, що сучасна практика ставить таке розмаїття питань та ситуацій, розв'язати які може людина не просто освічена, а та, яка мислить. Усе це зобов'язує майбутнього фахівця систематично вдосконалювати свою професійну майстерність, займаючись самоосвітою та самовихованням.

Бутенко Н. наголошує, що будучи носієм суспільних знань і цінностей, соціальний педагог, у першу чергу, є особистістю з різноманітними якостями. Професійно важливі якості – це здібності суб'єкта, що включені в процес діяльності та впливають на ефективність її виконання за такими

параметрами, як: продуктивність, якість та надійність [3]. Отже, професійно важливі якості співвідносяться з певною діяльністю і характеризуються як здатності до конкретної діяльності. Причому вони в цій же діяльності й розвиваються. Професія «людина – людина», до якої належить соціальний педагог, вимагає, за визначенням Коць О., «усіх особистісних якостей, які забезпечують успішну взаємодію між людьми, розуміння людей та ефективний вплив на них, установлення контактів, організацію спільної діяльності» [22].

У комплекс необхідних професійно значущих якостей фахівця соціальної сфери за Волковою Н., входять: потреба трудитися з повною віддачею сил в інтересах суспільства, почуття обов'язку, відповідальності, самостійності, наполегливість у досягненні поставленої цілі, творче виконання професійних функцій [8].

Зязюн І. до необхідних якостей відносить: природність – здатність бути самим собою в процесі взаємодії з оточенням; доброзичливість – здатність доброго, приязного сприйняття оточення, готовність до будь-якої підтримки людини, яка її потребує; емпатія – уміння стати на позицію сприйняття світу таким, яким його сприймають інші люди, з метою пошуку компромісного розв'язання проблеми, що виникла; відвертість – уміння щиро говорити про свої почуття та думки, передаючи їх співрозмовнику; делікатність – м'якість, ввічливість, тактовність у спілкуванні з іншими людьми; конкретність – уміння відповідати на поставлене питання або викласти власне судження [19].

Карпенко О., досліджуючи дане питання, стверджує, що існує прямий зв'язок між повноцінністю, когнітивною складністю, диференційованістю Я-концепції суб'єкта та відображенням ним особистісних особливостей інших людей [21]. У процесі пізнання особистості вихованця важливими є механізми ідентифікації, емпатії та децентрації. Адже саме зі здатністю побороти свій егоцентризм, зрозуміти і прийняти точку зору дитини, стати на

її місце та міркувати з її позиції суттєво пов'язані адекватність, повнота та глибина пізнання особистості вихованця.

Отже, розвиток професійно значущих якостей майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери є важливим завданням, яке здійснюється у процесі навчання і виховання.

1.2. Формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери

Надання якісних послуг фахівцями соціально-педагогічної сфери можливе за умови високого професійного рівня, складником якого є культура професійного спілкування.

У науковій літературі знаходимо визначення: «Культура професійного спілкування майбутнього працівника соціально-педагогічної сфери – інтегрована характеристика професійних та особистісних якостей спеціаліста, що виявляються в його світоглядній позиції, навичках, уміннях інтересах, потребах, ціннісних орієнтаціях, нормах поведінки, що проявляються в його комунікативній діяльності та дозволяють ефективно виконувати професійні задачі»[45].

Результати аналізу наукових праць та спеціальної літератури, що присвячені творчості, можна зробити висновок, що однією з визначальних характеристик особистості є наявність її професійних творчих умінь. Вважаємо доцільним в розкрити поняття «формування», оскільки формування виступає як фактор розвитку особистості і означає її становлення, набуття сукупності стійких властивостей і якостей. Формувати – це значить надавати певну форму чому небудь [1].

Формування культури професійного спілкування є необхідною умовою поліпшення якості послуг, які надають працівники соціально-педагогічної

сфери. Навчання у ЗВО здатне забезпечити їх особистісне зростання, надання та поповнення професійних знань.

Науковий інтерес до питань розвитку та удосконалення професійного спілкування фахівців соціальної сфери особливо зріс у період державної незалежності. Це зумовлено необхідністю підвищення якості послуг.

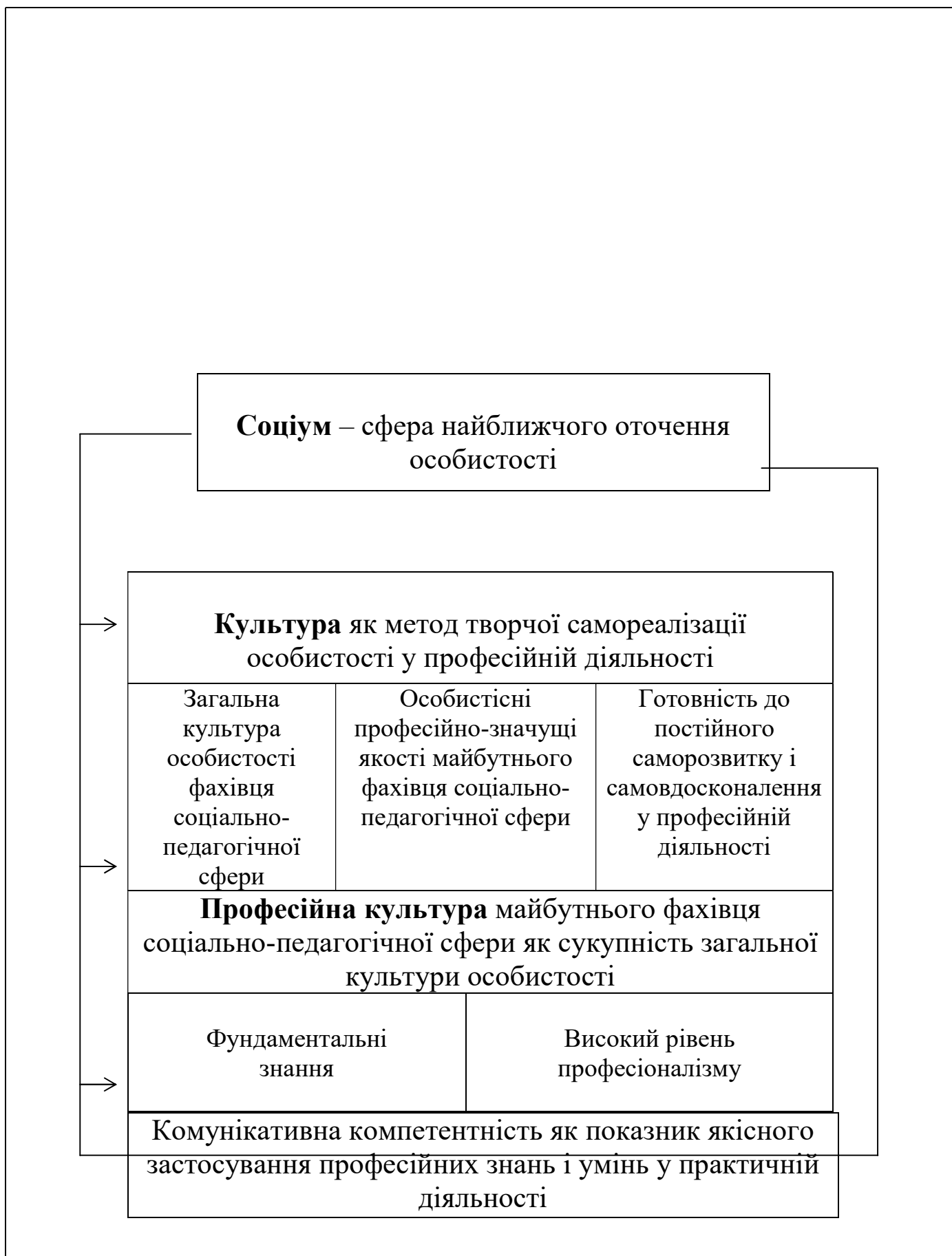
Формування культури професійного спілкування фахівців соціально-педагогічної сфери є пріоритетним напрямом становлення та розвитку їхньої професійної компетентності. Лівенцова В. зазначає, що застосування компетентнісного підходу фахівця сфери послуг має передбачати створення оптимальних психолого-педагогічних умов щодо формування професійного мислення, спрямованого на адаптацію особистості до сучасних соціально-економічних реалій, за яких формуються комунікативні здібності, здатність до відкритого спілкування, налагодження міжособистісних стосунків [25].

Саме від вірного вибору професії, яка найбільшою мірою відповідає можливостям, особливостям та здатностям людини, залежить успішність її подальшого професійного становлення. Євтух М. зазначає, що професійне самовизначення не зводиться до одномоментного вибору професії і не закінчується із завершенням професійної підготовки за вибраною спеціальністю. Воно продовжується протягом усього професійного життя. Постійне уточнення свого місця у світі професій (або конкретній професії), осмислення своєї соціально-професійної ролі, ставлення до професійної праці, колективу і самого себе стають важливими компонентами життя людини [16].

Спираючись на праці провідних учених, ми подаємо у таблиці 1.1. професійну культуру майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери як сукупність загальної культури особистості.

Табл.1.1.

Професійна культура майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери як сукупність загальної культури особистості

Задля усвідомленого та ефективного формування культури професійного спілкування під час навчальних занять використовуються методики виявлення комунікативних та організаційних здібностей у вигляді тестування, анкетування, відео спостереження, рольових ігор, застосування різноманітних інформаційних технологій. Виявлені результати дають можливість визначити зміст освіти, ефективні технології, форми та методи навчання з урахуванням виявленого рівня культури професійного спілкування магістрантів.

У науковій літературі під феноменом «культура» розуміють систему цінностей особистості; світогляд особистості; мистецтво спілкування; рівень інтелектуальної, моральної, етичної компетентності фахівців.

Відповідно до Словника української мови, культура – це сукупність матеріальних і духовних цінностей; освіченість, вихованість [2, с. 395].

У загальному значенні культуру фахівця соціально-педагогічної сфери розглядають як сукупність знань, умінь і навичок, ціннісних орієнтирів, способу мислення, сформованого в процесі набуття професії, інтеграція його на особистісному рівні.

Поняття «професійна культура» розглядається у різних аспектах, зокрема як: специфіку культури представника професії; якість діяльності фахівця; процес освоєння, передачі професійних цінностей; результат професійної соціалізації і професійної ідентифікації особистості; система принципів, звичаїв, символів і цінностей, взаємодії та взаємовідносин, що задають орієнтири їхньої поведінки, дій і правил вирішення проблем зовнішньої адаптації та внутрішньої інтеграції працівників [4, с. 24].

Основною структурною одиницею аналізу міжособистісного спілкування є не окрема людина, а взаємозв'язок, взаємодія людей, що вступають у спілкування. Будучи одним із найважливіших боків життєдіяльності, спілкування відіграє велику роль у формуванні і розвитку людини.

Спілкування – це цілеспрямований, соціально зумовлений процес обміну інформацією між людьми в різних сферах діяльності. Спілкування відбувається за визначеними правилами і потребує підготовки. Функції спілкування (контактна, інформаційна, спонукальна, пізнавальна, налагодження стосунків, регулятивна тощо) використовуються в процесі діяльності індивідуума в соціумі. Для ефективного спілкування треба оволодіти сумою знань, умінь і навичок про мову, вербальні й невербальні засоби спілкування, культуру, національну своєрідність суспільства і вміти їх застосовувати. Спілкування є важливим чинником соціальної детермінації поведінки індивіда. У процесі спілкування людина, передаючи інформацію, свідомо чи підсвідомо впливає на свого партнера і водночас підпадає під його вплив. У процесі людського спілкування інформація не тільки передається, а й формується, уточнюється, розвивається.

Поняття «професійне спілкування» ми визначаємо як сукупність комунікативних якостей і навичок, властивих професіоналу. Професіонал розглядається у цьому разі як людина, яка має певний професійний досвід спілкування з клієнтами і відповідає вимогам професійних стандартів. Якщо поза діяльністю люди керуються особистими мотивами, то в процесі професійного спілкування мета визначається характером та потребами професійної діяльності [2].

Для конкретизації уявлень про культуру професійного спілкування фахівців соціальної сфери доцільно проаналізувати її порівняно з більш широким за змістом поняттям культури поведінки особистості.

У культурі поведінки багато авторів виділяються такі структурні елементи, як культура спілкування (вміння спілкуватися, засвоєне за знанням психології спілкування; доброзичливе ставлення до людей, здатність адекватно оцінювати їхні дії, надавати підтримку і допомогу; знання основ етикету); культура мовлення (знання норм і виразних засобів мовлення, вміння ними користуватися; володіння інтонаційним багатством мови, вербальними виразними засобами); культура зовнішності (володіння

невербальними засобами спілкування: мімікою, жестами, ходою; вміння одягатися відповідно до ситуації).

На нашу думку, більш повно розкрити зміст поняття «культура професійного спілкування» можна на основі особистісного підходу, де спілкування розглядається як здатність двох взаємопов'язаних, але своєрідних підструктур: особистісної і поведінкової.

Особистісна підструктура включає у себе мотиваційно-ціннісні установки, професійні орієнтири фахівця, які визначають спрямованість спілкування. Поведінкова, або операційно-дійова, підструктура охоплює способи і прийоми організації професійної взаємодії з людьми.

Професійне спілкування характеризується поліфункціональністю. Н. Бутенко, зокрема, виділяє три функції спілкування: комунікативну (культура мовлення і слухання); інтерактивну (вміння будувати відносини з будь-яким партнером, домагатися ефективної взаємодії на основі спільних інтересів); перцептивну (уміння об'єктивно сприймати і правильно розуміти партнерів по спілкуванню) [3, с. 276].

Розмежування цих компонентів має умовний характер. Під час побудови стратегії взаємодії двох людей, що знаходяться в умовах взаємопізнання, кожному з партнерів доводиться брати до уваги не тільки власні потреби, мотиви, установки, а й мотиви, потреби та установки іншого.

Науковці виділяють три сторони взаємного пізнання людьми один одного: ідентифікацію, емпатію, рефлексію.

У спеціальних джерелах знаходимо: Ідентифікація – спосіб розуміння іншої людини через уподібнення себе їй: припущення про внутрішній стан партнера по спілкуванню будується на основі спроби поставити його на своє місце. Емпатія також є особливим способом розуміння іншої людини. Проте тут мається на увазі не стільки раціональне осмислення проблеми іншої людини, скільки емоційне проникнення в її внутрішній світ, її почуття, очікування і прагнення. При цьому емоції, почуття суб'єкта емпатії не

тотожні тим, що переживає об'єкт емпатії. Рефлексія – усвідомлення індивідом того, як він сприймається партнером по спілкуванню.

Культура професійного спілкування фахівця сприяє адекватному, неупередженому сприйняттю поведінки клієнта, розумінню його очікувань і прагнень. Важливим показником розвитку професійного спілкування фахівців, є вміння рефлексивного і нерефлексивного слухання.

За нерефлексивного слухання співрозмовника не переривають і виражають мінімальну реакцію на його повідомлення. За рефлексивного слухання використовуються пояснення, переказ і узагальнення, а також прийом емоційного відображення. Важливо володіти достатніми професійними знаннями, тактом, глибоко розуміти ситуацію, мотиви й уподобання клієнта, щоб правильно реагувати під час слухання співрозмовника.

Надзвичайно важливо для фахівця соціально-педагогічної сфери володіти прийомами невербального спілкування. Комплекс виразних рухів (жести, поза, міміка) багато можуть сказати про психічний стан і настрої співрозмовника. Міміка і жести – це інтуїтивне вираження думки, супровід сказаного словом. Психологи твердять, що через міміку і жести ми можемо одержати до 40% інформації. Фахівці повинні слідкувати за власними мімікою і жестами та управляти ними [5, с. 136–137]. Соціальні психологи зазначають, що для вибору потрібної манери поведінки і форми спілкування з іншою людиною потрібно вірно зрозуміти контекст, у якому відбувається взаємодія [6, с. 113].

Суттєвим показником культури професійного спілкування фахівця соціально-педагогічної сфери, є здатність гнучко змінювати позицію залежно від виробничої ситуації і поставленої мети. Важливим показником професійної культури фахівця є його конфліктна компетентність. Вона характеризує здатність продуктивно розв'язувати конфлікти, що виникають у діловому спілкуванні, вміння вибирати оптимальну стратегію поведінки в конфліктній ситуації.

Відомо, що більшість конфліктів супроводжується підвищеною емоційною активністю учасників. Її індикаторами можуть бути, наприклад, різкий тон, підвищений голос, уживання образливих виразів, негативних особистісних оцінок, що порушує гармонію спілкування.

Усвідомлення цього фахівцем соціально-педагогічної сфери – важлива умова продуктивного розвитку конфлікту або його уникнення.

Таким чином, зміст навчання майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, для розвитку й удосконалення культури професійного спілкування передбачає формування таких комунікативних умінь: – за зовнішністю визначати тип особистості співрозмовника, особливості його темпераменту і характеру, інтелектуальний та культурний рівні; – вибирати найбільш доцільну позицію і стиль спілкування у тій чи іншій конкретній виробничій ситуації; – визначати оптимальну соціально-психологічну дистанцію у спілкуванні; – забезпечувати необхідний рівень персоналізації і статусної регламентації спілкування; – вибирати оптимальну стратегію поведінки у конфліктній ситуації, знаходити ефективні способи їх запобігання й уникнення; – виявляти доброзичливість і тактовність у спілкуванні з клієнтом, налагоджувати відносини взаємної довіри.

Висновки до розділу 1

Аналіз спеціальної літератури дозволяє зробити такі висновки:

- до професіоналізму фахівців соціально-педагогічної сфери сьогодення ставить особливо високі вимоги. Це зумовлено досить складними і перманентними змінами у становленні спеціаліста з високим рівнем компетентності;

- однією із складових компетентності є професійна культура, яка передбачає здатність фахівця ефективно взаємодіяти з іншими людьми, запобігати і розв'язувати різноманітні незручні ситуації; орієнтація на формування нових умінь і навичок, здобуття ґрунтовних спеціальних професійних знань; властивість оцінювати і корегувати недоліки; певна характеристика якості професійної діяльності; орієнтація на досягнення високого рівня професіоналізму, самоствердження, самовираження тощо;

- професійна діяльність фахівця соціально-педагогічної сфери зумовлена, насамперед, розширеним спілкуванням та його специфікою;

- висококваліфікований спеціаліст цієї галузі мусить мати досить розвинені комунікативні здібності та уміння;

- надання якісних послуг фахівцями соціально-педагогічної сфери можливе за умови високого професійного рівня, складником якого є культура професійного спілкування;

Формування культури професійного спілкування є необхідною умовою поліпшення якості послуг, які надають працівники соціально-педагогічної сфери.

В умовах сьогодення використання нових ідей, технологій навчання і виховання є основою в підготовці фахівця соціальної сфери.

Отже, розвиток професійно значущих якостей майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери є важливим завданням, яке здійснюється у процесі навчання і виховання.

РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СФЕРИ

2.1. Технологія формування культури професійного спілкування

Сучасний соціокультурний світ характеризується динамізмом та відкритістю. У зв'язку з цим змінюються і задачі діяльності майбутніх працівників соціально-педагогічної сфери, від яких вимагається перш за все вміння налагоджувати контакти з клієнтами, вступати в професійні контакти з колегами та вміння працювати в команді. А відтак стає зрозумілим, що спілкування і вміння комунікувати відіграють надзвичайно важливу, а іноді і вирішальну роль у професійній діяльності соціальних працівників.

Зміни, які відбуваються в соціальній освіті мають чітку комунікативно-культурну спрямованість та орієнтуються на сучасні технології формування культури професійного спілкування. У зв'язку з цим ми звертаємо увагу саме на соціально-виховні технології.

Соціально-виховна технологія – це обґрунтована на основі педагогічної діагностики система, в якій реалізовується алгоритм послідовних операцій для забезпечення гармонійної взаємодії особистості з соціальним середовищем. [28, с.177] .

Технологізація - суттєва ознака сучасних інноваційних процесів у сфері навчання і виховання. Терміном «технологізація» позначають неухильне дотримання змісту і послідовності етапів впровадження нововведень.

Історично аспект висвітлює поняття «технологія» у значенні науки про майстерність, що виникло у зв'язку з технічним прогресом суспільства.

Однак, найбільш значущим це поняття є у виробничій діяльності, де дефініція «технологія» тлумачиться як сукупність знань про способи і засоби оброблення матеріалів, мистецтво володіння процесом.

Науково-технічний прогрес зумовив технологізацію не лише матеріального виробництва, а й інтенсивно проник у сферу культури, гуманітарного знання. Соціальні технології характеризуються тим, що вихідним і кінцевим результатом у їх сфері застосування є людина, а основним параметром змін — одна чи кілька її властивостей. Слід наголосити на тому, що соціальні технології гнучкіші за промислові.

Специфічні властивості соціальних технологій полягають в можливостях їх пристосування до будь-яких умов, оскільки вони здатні скоригувати недоліки і методики технологічного процесу [28]. Термін «технологія» є комбінацією двох грецьких слів: *techné* – мистецтво, ремесло і *logos* – вчення, знання (міркування про мистецтво, як витончених, так і прикладних (ремесел)). Незважаючи на своє порівняно недавнє походження термін «технологія» упевнено ходить в терміносистему різних областей знань і напрямів людської діяльності і має кілька близьких за змістом значень:

а) це сукупність знань про методи, способи і форми перетворення природних сил і ресурсів усіх видів (матеріальних, енергетичних інформаційних та інших) в найрізноманітніші продукти (технологічна наука);

б) сфера людської діяльності;

в) конкретна наукова дисципліна, часто вивчає всього один, але специфічний для неї об'єкт – наприклад, технологія формування культури міжособистісного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери.

Відносно теми нашого дослідження, у науковій літературі термін технологія трактується як: 1) технологія формування культури міжособистісних взаємин це система знань, необхідних для реалізації стратегії, тактики і процедури формування даного інтегрального утворення у майбутніх фахівців; 2) технологія формування культури професійного спілкування це прогнозована модель системи дій фахівця, які необхідно виконати у процесі оптимально організованої професійної діяльності задля

отримання позитивного результату; 3) культура професійного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери це технологія діяльності, що ґрунтується на комунікативному елементі, виявом якого є процес обміну інформацією засобами спілкування та взаємодія представників різних груп у розв'язанні професійних завдань; 4) культура професійного спілкування – це основа професійної та соціокультурної діяльності фахівця, яку визначають сукупність ціннісних орієнтирів, норм професійної поведінки, дотримання етикету у процесах міжсуб'єктної взаємодії на предметно-інформаційному та інтерактивному рівнях у прийнятті професійних рішень.

Сучасність вимагає введення в практику роботи таких технологій, що забезпечували б можливість перенесення акценту з вивчення самого предмета на його використання як засобу формування особистості студента, його самобутності, творчої ініціативи, потреби в самовдосконаленні, виявлення моральної позиції, відповідальності за процес навчання.

Задля ефективного формування культури професійного спілкування під час освітнього процесу на заняттях з Основ сценарної роботи соціального педагога, застосовувалися:

- особистісно-орієнтована технологія;
- технологія розвивального навчання;
- технологія групової навчальної діяльності;
- технологія виховання творчої особистості;
- технологія колективного творчого виховання;
- професійно спрямована технологія навчання;
- здоров'язберезувальна технологія.

Отже, впровадження технологій у діяльність спеціаліста соціально-педагогічної сфери забезпечить економію сил та засобів, дасть змогу науково будувати соціально-виховну діяльність, сприятиме ефективності вирішення усього широкого спектру завдань, які постійно постають перед

фахівцям соціальної педагогіки: діагностики, соціальної профілактики, соціальної адаптації та соціальної реабілітації.

2.2. Педагогічні умови формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери

Відомо, проблема формування професійно важливих якостей фахівців соціально-педагогічної сфери, у сучасному науковому доробку займає першочергове місце. Враховуючи той факт, що на будь-яку модель впливають внутрішні і зовнішні умови, є потреба представити педагогічні умови формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери.

Поняття «педагогічні умови» дослідниками визначається як: 1) система певних форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, що об'єктивно склалися чи суб'єктивно створених, необхідних для досягнення конкретної педагогічної мети (О. Пехота); 2) дієвий елемент педагогічної системи, сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених заходів, спрямованих на досягнення конкретної педагогічної мети (М. Марусинець).

Ми під педагогічними умовами розуміємо спеціально створені умови, що впливають на здобуття необхідних теоретичних професійних знань, розвитку практичних умінь і навичок, професійних та особистісних якостей майбутнього фахівця.

У процесі дослідження нами було зроблено припущення, що ефективність формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери підвищується в разі створення певних педагогічних умов:

- створення сприятливого соціально-психологічного клімату;
- створення та забезпечення позитивної мотивації формування професійної культури, компетентності;
- залучення студентів до науково-дослідної роботи;

- професійна спрямованість навчальної діяльності;
- інноваційна спрямованість освітнього процесу;
- міжпредметна координація освітніх дисциплін;
- упровадження діяльнісного, особистісно орієнтованого, технологічного, системного, синергетичного, акмеологічного, компетентнісного підходів для формування культури професійного спілкування;
- уміння визначити освітні проблеми, щоб викликати зацікавлення до роздумів та аналізу вже відомих фактів, явищ чи подій;
- пошук нових знань, а також нестандартних методів вирішення проблем;
- спрямування поза аудиторної роботи студентів спеціальності на вдосконалення умінь організації конструктивної професійної взаємодії;
- підтримка майбутнього фахівця в процесі прийняття самостійних висновків або узагальнень.

Під умовами в науці розуміють «те, від чого залежить дещо інше обумовлене, що робить можливим наявність речей, станів, процесів». До цього поняття ми також відносимо і наступне визначення: «умови – це зовнішні чинники об'єктивного світу, обставини, передумови для формування позитивного іміджу» [42].

Педагогічні умови формування культури професійного спілкування фахівців соціально-педагогічної сфери передбачають:

– необхідність урахування специфічних методик навчання у контексті неперервної освіти; – застосування особистісно орієнтованих навчальних методик, спрямованих на розвиток особистісного потенціалу, формування загальної культури особистості;

– застосування комплексу методичних підходів для забезпечення цілісності і динамічності навчального процесу;

– у процесі навчання необхідно застосовувати наявні та набуті комунікативні вміння і навички у виробничій діяльності та аналізувати їх ефективність.

У новітніх дослідженнях питання професійного становлення особистості розглядається на основі виявлення передумов її розвитку як професіонала, виокремлення об'єктивних і суб'єктивних чинників досягнення вершин професіоналізму, актуалізації значення спілкування та рефлексії в розв'язанні проблем оптимізації спільної взаємодії (О. Гринчук, А. Деркач, А. Коваленко, М. Савчин, В. Хапілова, Н. Чепелева, Г. Юркевич та ін.).

Професійне становлення фахівця зумовлено його готовністю до рефлексивної діяльності – запоруки розвитку професійних якостей, а згодом – неперервності професійного розвитку. С. Рубінштейн вважав, що рефлексія забезпечує вихід із «повного поглинання безпосереднім процесом життя для вироблення відповідного ставлення до нього, зайняття позиції над ним, поза ним, для судження про нього» [44, с. 278].

Культура професійного спілкування є складовим елементом професійної культури фахівця соціально-педагогічної сфери, що зумовлює необхідність подальших наукових досліджень.

За рахунок цих педагогічних умов можна забезпечити позитивний результат.

Аналіз опрацьованих літературних джерел засвідчив, що формування культури професійного спілкування здобувача вищої освіти, а в подальшому майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери буде ефективним за умови реалізації перерахованих та обґрунтованих вище педагогічних умов.

Висновки до розділу 2

Аналіз опрацьованих джерел засвідчує, що проблема формування професійно важливих якостей фахівців соціально-педагогічної сфери, у сучасному науковому доробку займає першочергове місце.

Поняття «педагогічні умови» дослідниками визначається не однозначно.

Ми під педагогічними умовами розуміємо спеціально створені умови, що впливають на здобуття необхідних теоретичних професійних знань, розвитку практичних умінь і навичок, професійних та особистісних якостей майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери.

Культура професійного спілкування є складовим елементом професійної культури фахівця соціально-педагогічної сфери, що зумовлює необхідність подальших наукових досліджень.

Провідну роль в оволодінні культурою професійного спілкування спеціаліста соціальної сфери відводять культурі професійного самовиховання. Спеціалісти вважають, що вона є найвищою формою пізнавальних потреб особистості майбутнього фахівця соціальної сфери.

Професійне становлення фахівця соціально-педагогічної сфери зумовлено його готовністю до рефлексивної діяльності – запоруки розвитку професійних якостей, а згодом – неперервності професійного розвитку.

Аналіз результатів дослідження засвідчив що формувати професійну культуру здобувача вищої освіти, а в подальшому майбутнього соціального педагога ефективно за умови реалізації перерахованих та обґрунтованих вище педагогічних умов.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СФЕРИ

3.1. Діагностика сформованості культури професійного спілкування

Педагогічний експеримент ми розглядаємо як комплекс методів дослідження, який забезпечує науково об'єктивну й доказову перевірку правильності обґрунтованої на початку дослідження гіпотези, що ефективність формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери підвищується в разі створення певних педагогічних умов, а саме:

- створення сприятливого соціально-психологічного клімату;
- створення та забезпечення позитивної мотивації формування професійної культури, компетентності;
- залучення студентів до науково-дослідної роботи;
- професійна спрямованість навчальної діяльності;
- інноваційна спрямованість освітнього процесу;
- міжпредметна координація навчальних дисциплін;
- запровадження діяльнісного, особистісно орієнтованого, технологічного, системного, синергетичного, акмеологічного, компетентнісного підходів до формування професійної культури;
- уміння визначити навчальні та пізнавальні проблеми таким чином, щоб викликати зацікавлення до роздумів та аналізу вже відомих фактів, явищ чи подій;
- пошук нових знань, а також нестандартних методів вирішення проблем;

- спрямування поза аудиторної роботи студентів спеціальності на вдосконалення умінь організації конструктивної професійної взаємодії;
- підтримка майбутнього фахівця в процесі прийняття самостійних висновків або узагальнень.

У рамках констатувального експерименту здійснювалися довготривалі дослідження за студентами: анкетування, інтерв'ювання, а також самооцінювання. Усі ці методи використовувалися в модифікованому варіанті за складеними нами схемами. Усі, без винятку, отримані дані, оброблялися на основі якісного та кількісного аналізу.

Метою констатувального дослідження було з'ясування вихідного рівня сформованості культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери. Завданнями дослідження на цьому етапі було:

- визначення ступеня усвідомлення студентами ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності;
- з'ясування узагальненого уявлення студентів про професію, формування у них культури професійного спілкування;
- виявлення рівня сформованості культури професійного спілкування.

Основним інструментарієм діагностики рівня сформованості культури професійного спілкування стали «Психотехнічні вправи для розвитку комунікабельності» (Додаток А), розроблені нами на основі модифікованого варіанту логічної структури, запропонованої М. Філоненко [53, с. 192-195].

У ході констатувального експерименту були визначені компоненти сформованості культури професійного спілкування, його професійно значущі якості, які входять у структуру професійної діяльності, виявлено початковий рівень сформованості культури професійного спілкування в студентів психолого-педагогічного факультету Криворізького державного педагогічного

університету, наявність потреби у формуванні культури професійного спілкування у майбутніх працівників соціально-педагогічної сфери та основна мотивація цієї діяльності.

У зв'язку з цим за планом констатувального дослідження було відібрано групи студентів психолого-педагогічного факультету Криворізького державного педагогічного університету спеціальність 231 Соціальна робота - та студентів Фахового педагогічного коледжу м. Нікополь. Всього – 40 респондентів. Це було зроблено для того, щоб рівень підготовки і практичного педагогічного досвіду респондентів у цьому напрямі був приблизно однаковим.

Із метою виявлення рівнів сформованості культури професійного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери ми проводили анкетування означеного феномена за чотирма основними блоками, представленими у програмі, розробленій І. Д. Бехом, а саме:

- 1) знайомство з майбутньою професійною діяльністю і створення узагальненого уявлення про неї;
- 2) формування реального уявлення про образ професіонала з обраної спеціальності;
- 3) формування ціннісних уявлень;
- 4) складання «образу себе – як професіонала» [1, с. 268].

Перший діагностичний зріз був пов'язаний з потребою виявлення у студентів рівня сформованості ціннісного ставлення до майбутньої професії.

Із цією метою ми запропонували написати твір-мініатюру на тему: «Я - майбутній фахівець соціальної сфери!» – I курс, «Роль спілкування у формуванні іміджу фахівця соціальної сфери» – II курс, «Роль спілкування у професійній діяльності фахівця соціально-педагогічної сфери» - IV курс.

Для визначення рівня сформованості культури спілкування було визначено такі критерії:

- свідоме складання «образу себе – як професіонала»;

- оволодіння ключовими компетентностями, що дозволять майбутнім фахівцям вирішувати проблеми у професійній, соціальній та загальнокультурній сферах.

Виділяючи такі критерії, ми врахували, що давати оцінку того чи іншого новоутворення у структурі особистості можна з точки зору різних засад.

Представляємо фрагмент діагностичної процедури щодо сформованості поняття «культура професійного спілкування» у здобувача освіти першого курсу навчання через діагностику рівня сформованості та проявів комунікативної компетентності особистості.

Діагностика загального рівня комунікабельності

(за В.Ф. Ряховським)

Інструкція. За кожну відповідь «так» нараховується 2 бали, «інколи» - 1 бал, «ні» - 0 балів.

Опитувальник

1. Ви очікуєте на буденну ділову зустріч. Чи виводить це вас із звичної колії?
2. Чи не відкладаєте ви візит до лікаря аж доти, доки вже зовсім не сила терпіти?
3. Чи не викликає у вас невдоволення або збентеження доручення виступати з доповіддю чи повідомленням у зв'язку з якоюсь нагодою?
4. Ви маєте нагоду поїхати у відрядження до міста, де ніколи ще не бували. Чи докладаете ви максимум зусиль для того, щоб уникнути цієї поїздки?
5. Чи любите ви ділитися своїми переживаннями з іншими?
6. Чи дратує вас прохання незнайомої людини (показати дорогу, назвати час, відповісти на якесь запитання тощо)?
7. Чи вірите ви в існування проблеми «батьки і діти», та в те, що людям різних поколінь важко зрозуміти одне одного?

8. Чи не посоромитеся ви нагадати знайомому, що він забув повернути 10 гривень, що їх ви позичили йому кілька місяців тому?

9. У кафе вам подали недоброякісну страву. Чи змовчите ви, лише не задоволено відсунувши тарілку?

10. У ситуації один на один з незнайомою людиною ви не розпочнете бесіду самі і вам не сподобається, якщо першою заговорить вона. Чи це так?

11. Вас жахає будь яка довга черга (у магазині, бібліотеці, касі кінотеатру тощо). Вам легше відмовитися від свого наміру, ніж встати у хвіст і нудитися в очікуванні?

12. Чи боїтеся ви брати участь у залагодженні конфліктної ситуації?

13. У вас є власні, суто індивідуальні критерії оцінювання творів літератури, мистецтва, культури, ніяких «чужих» думок з цього приводу ви не приймаєте. Це так?

14. Почувши десь у неофіційній ситуації («в кулуарах») явно помилкову точку зору з добре відомого вам питання, ви, скоріше за все, промовчите?

15. Чи викликає у вас невдоволення прохання знайомих допомогти розібратися в якійсь проблемі чи навчальній темі?

16. Вам легше формулювати свою точку зору (думку, оцінку) у письмовій формі, ніж в усній?.

Діагностика потреби у спілкуванні

(за Ю.Л. Орловим)

Інструкція. Відповідайте «так» або «ні» на наведені нижче твердження.

Опитувальник

1. Я отримую задоволення від участі у різних урочистостях.
2. Я можу приглушити свої бажання, якщо вони суперечать бажанням моїх друзів.
3. Мені приємно виявляти прихильність до когось.

4. Я більше зосереджений на набутті впливу, ніж дружби.
5. Я відчуваю, що по відношенню до моїх друзів у мене більше прав, ніж обов'язків.
6. Коли я дізнаюся про успіхи свого друга, у мене чомусь погіршується настрій.
7. Щоб бути задоволеним собою, я повинен комусь у чомусь допомогти.
8. Мої турботи зникають, коли я опиняюся серед товаришів по роботі.
9. Мої товариші мені трохи набридли.
10. Коли я роблю погано роботу, присутність людей мене дратує.
11. Притиснутий до стіни, я кажу лише ту частину правди, яка, на мою думку, не шкодить моїм друзям чи знайомим.
12. У важкій ситуації я думаю не стільки про себе, скільки про близьку людину.
13. Неприємності у друзів викликають у мене такий стан, що я можу захворіти.
14. Мені приємно допомагати друзям, навіть якщо це задасть мені значних клопотів.
15. Із поваги до товариша я можу погодитися з його думкою, навіть якщо він не правий.
16. Мені більше подобаються пригодницькі оповідання, ніж оповідання про кохання.
17. Сцени насилля в кіно мені огидні.
18. У стані самотності я відчуваю тривогу і напруженість більше, ніж коли я знаходжуся серед людей.
19. Я вважаю, що основною радістю у житті є спілкування.
20. Мені шкода покинутих собак і кішок.
21. Я віддаю перевагу мати менше друзів, але більш близьких.
22. Я люблю бувати серед друзів.
23. Я довго переживаю сварки з близькими.

24. У мене більше близьких людей, ніж у багатьох інших.

25. У мене більший потяг до досягнень, ніж до дружби.

26. Я більше довіряю власній інтуїції та уяві у погляді на людей, ніж судженням про них інших людей.

27. Я надаю більшого значення матеріальному благополуччю та престижу, ніж радості спілкування з приємними мені людьми.

28. Я співчуваю людям, у яких немає близьких друзів.

29. Стосовно мене люди часто не вдячні.

30. Я люблю оповідання про безкорисливу дружбу і любов.

31. Заради друга я можу пожертвувати всім.

32. У дитинстві я входив до однієї «тісної» компанії.

33. Якби я був журналістом, мені подобалося би писати про дружбу.

Результати цього зрізу підтвердили наше припущення про те, що традиційна система підготовки майбутніх працівників соціально-педагогічної сфери недостатньо сприяє формуванню культури професійного спілкування, як того вимагає сучасність.

Високий рівень професійного розвитку, а отже й культури професійного спілкування досягається й підтримується за рахунок саморегуляції особистості, що сприяє збереженню власної ініціативної позиції й індивідуального стилю діяльності в умовах, що змінюються. Формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери неможливе без самодетермінації. Особистість уже не задовольняє просте пристосування до зовнішніх вимог, вона відчуває потребу виходити за власні межі, виявляти наднормативну професійну активність, стверджують О. Бекетова, В. Маценко, Н. Тарасенко.

Досягнення вершин професійного розвитку можливе шляхом актуалізації індивідуально-професійного потенціалу, самоорганізації й самоактуалізації особистості. Просування до вершин професіоналізму має певні результати й наслідки як для особистості, так і для суспільства в

цілому. Включаючись у будь-яку діяльність, людина може переслідувати різні цілі. Це знаходить свій вияв у мотивації вибору професії.

Мотив (від лат. *movere* – «приводити до руху, штовхати») має кілька змістових значень. Він може розглядатися як: 1) спонукання до діяльності, пов'язані із задоволенням потреб суб'єкта; сукупність зовнішніх та внутрішніх умов, що викликають активність суб'єкта та визначають його спрямованість; 2) предмет, що спонукає та визначає вибір спрямованості діяльності (матеріальний чи ідеальний), заради якого вона здійснюється; 3) усвідомлена причина, що лежить в основі вибору дій та вчинків особистості [44, с. 692].

3.2. Програма формувального експерименту

Програма формувального експерименту складалася з двох етапів: аналізу свого професійного спілкування та навчання прийомам удосконалення цього феномена з урахуванням особистісних особливостей.

Формувальний експеримент – основний етап роботи з формування культури професійного спілкування в майбутніх працівників соціально-педагогічної сфери ми проводили шляхом випадкового вибору студентів 1-5 курсів.

Для повноцінного формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери, в експериментальному навчанні було передбачено такі умови (вимоги):

- у процесі формування культури професійного спілкування орієнтуватися на оволодіння повною його структурою;
- створити достатню зорієнтованість у професійній підготовці (навчально-виховний процес і педагогічна практика), забезпечуючи при цьому єдність навчальної інформації, емоційного враження та бажання, що обумовлює позитивне ставлення до соціально-педагогічної діяльності.

А відтак, на практичних заняттях з дисциплін «Основи сценарної роботи соціального педагога» та «Методика соціально-виховної роботи» ми вводили «Хвилинку формування культури професійного спілкування». Етапи цієї роботи зображено на схемі 3.1.

Схема 3.1.

Етапи роботи формування культури професійного спілкування

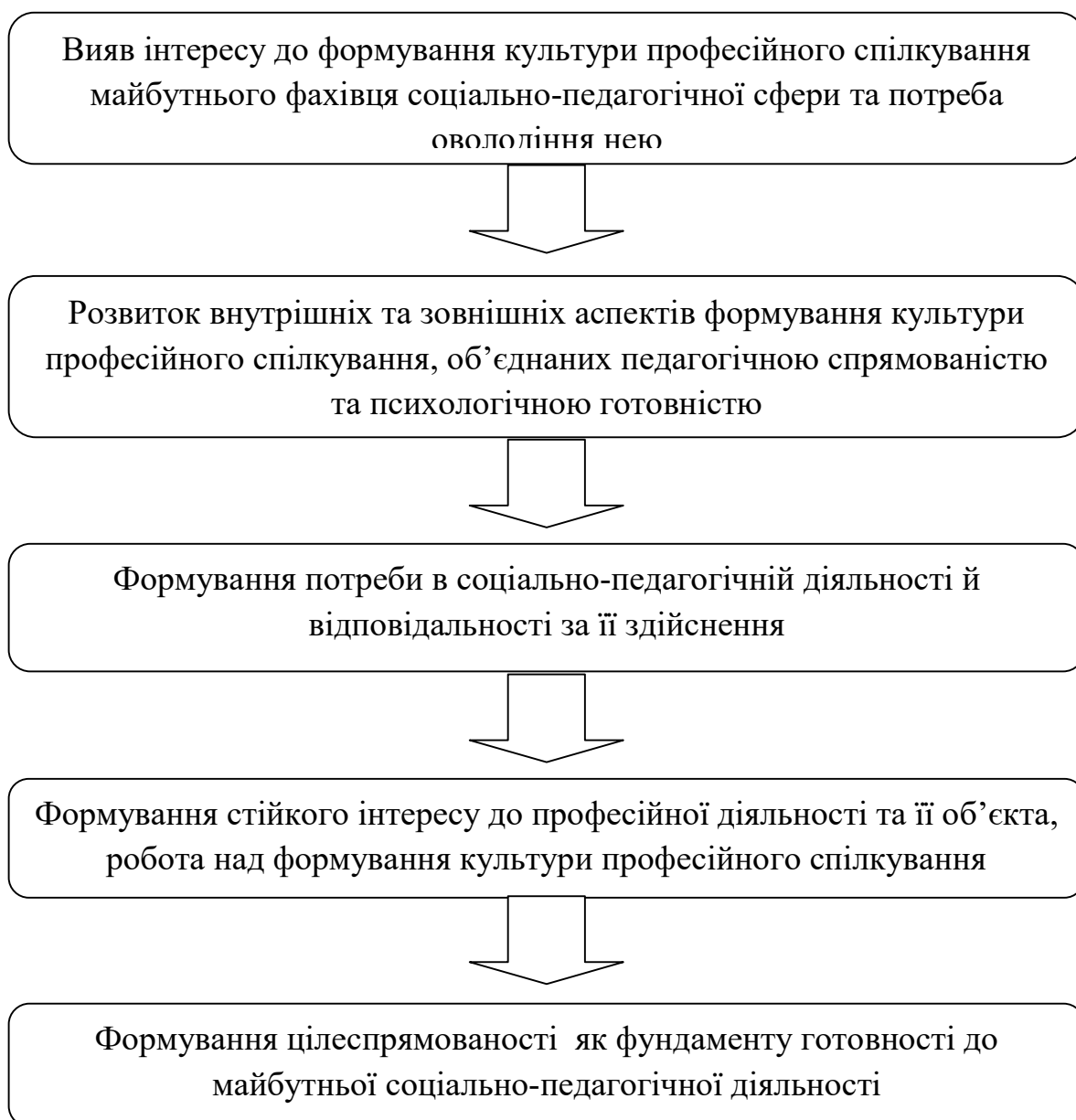

Схема 3.1. Етапи формування професійного спілкування у процесі вивчення курсу «Основи сценарної роботи соціального педагога»

Під час формування стійкого інтересу до професійної діяльності та її роботи над формуванням культури професійного спілкування нами широко використовувалися феномени:

- феномен спільності;
- феномен відповідальності;
- феномен привабливості;
- феномен психічного зараження;
- феномен психолого-педагогічної реальності;
- феномен ненав'язування.

Графічне використання феномена ненав'язування відображено на схемі 3.2.

Як бачимо, на рисунку феномен ненав'язування, якому ми надали перевагу, в основному використовує засоби переконання, пояснення, доведення, тобто сприяє соціально-педагогічній взаємодії, побудові педагогічного діалогу. Саме цей феномен створює умови для висловлювання в ході дискусії своїх точок зору, із подальшим їх обґрунтуванням та використанням у вирішенні конкретних соціально-педагогічних ситуацій. У яких по роду своєї професійної діяльності постійно перебуває працівник соціально-педагогічної сфери.

Формування культури професійного спілкування носить комплексний характер і цілком залежить від особистісного ставлення до нього конкретного учасника навчально-виховного процесу: викладач, студент, адміністрація, колеги і т. ін.

У сучасній психолого-педагогічній науці розроблено програми тренінгів формування культури професійного спілкування, спеціальні курси тощо.

Практичне застосування програми з формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери вимагає відповіді на питання «Якими засобами необхідно цю культуру

формувані, зважаючи, що навчальним суб'єктом є доросла людина (або людина, що знаходиться на порозі дорослості)?». У пошуках відповіді на це питання ми звернулися до багатого досвіду сучасної педагогічної науки, яка засвоїла багато різноманітних технологій навчання, виховання та розвитку.

Завдання, розроблені Л. М. Карамушкою, дають майбутнім соціальним працівникам відпрацювати професійну звичку з формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця.

Практичне заняття № 1

«Як здійснити особистісно-професійне самодослідження?»

Мета: усвідомлення студентами ролі самодослідження в процесі професійного самовиховання; формування потреби студентів в особистісно-професійному самопізнанні; ознайомлення студентів з основними елементами самопізнання.

Завдання:

1. Опрацювавши рекомендовану літературу, підготуватися до дискусії з питань:

- У чому полягає сутність поняття «особистісно-професійне самодослідження»? Яка його роль у процесі здійснення професійного самовиховання?

- Який функціональний склад особистісно-професійного самодослідження?

- Чим відрізняються між собою самоаналіз, самооцінка й самопрогнозування?

2. Підготуватися до розповіді про способи особистісно-професійного самодослідження індивіда на підставі результатів самостійно проведеної діагностичної бесіди з двома педагогами про місце й роль в їхній професійній діяльності функції самодослідження й порівняння одержаних даних за схемою: мета самодослідження (на що воно спрямовано, як часто це здійснюється і яким чином).

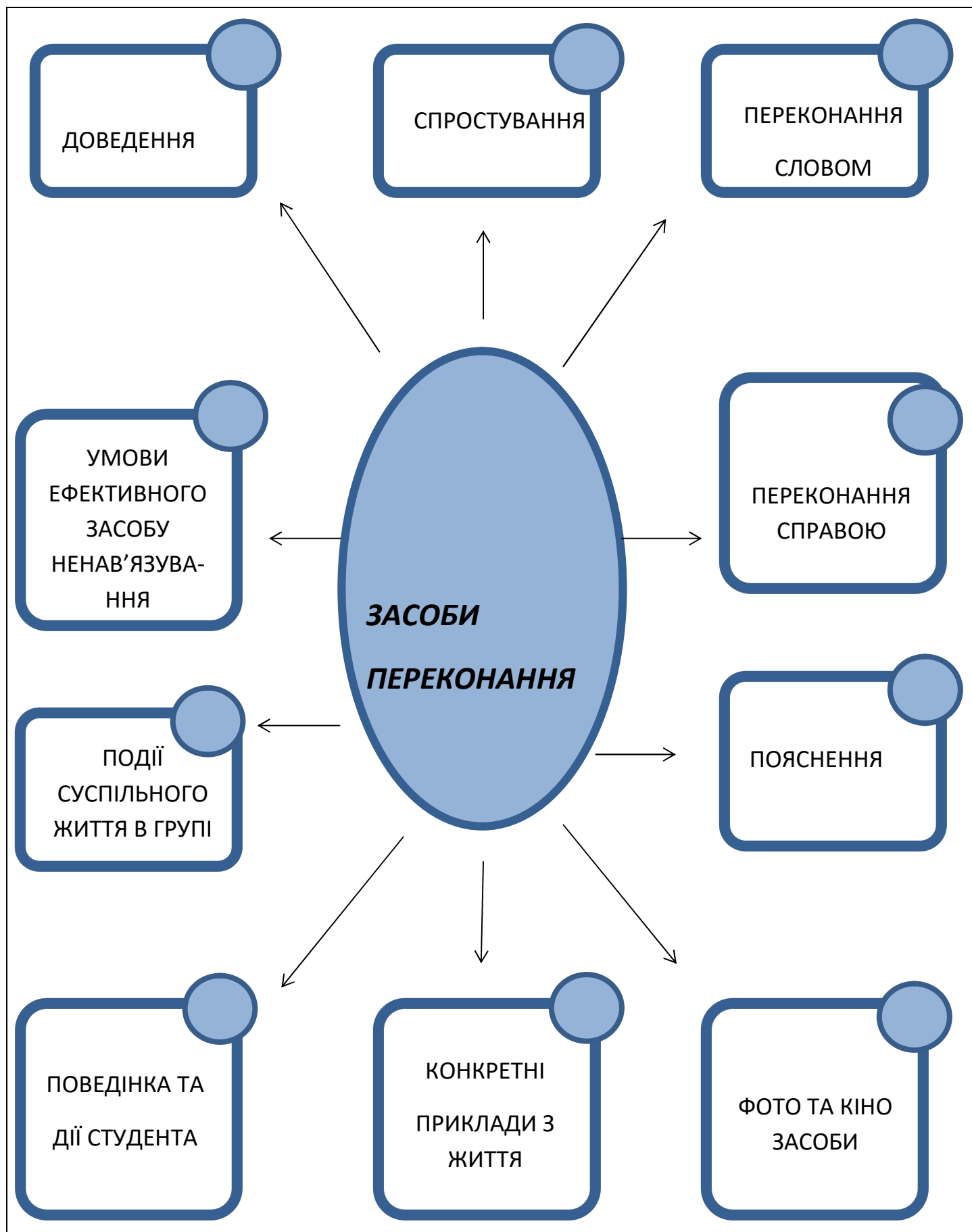

Схема 3.2. Феномен ненав'язування

3. У щоденнику професійного зросту здійснити самодослідження темпераменту за методикою Г. Айзенка.

4. У зошитах для практичних занять завести щоденник самодослідження, чітко визначивши його основні рубрики і сформулювавши свої власні цілі стосовно бажання: «Я маю потребу...», «Бажаю навчитися...», «Мрію стати...», «Хочу вміти...».

5. Провести порівняльну характеристику ідеального й актуального професійного «Я» майбутнього працівника соціально-педагогічної сфери за схемою:

Якість особистості, яка вимагається педагогічною професією.

Чого вже досягли до теперішнього часу?

Що належить зробити?

Яким чином планується досягнення мети?

Пам'ятка для студентів:

- основним мотивом особистісно-професійного самодослідження є результат усвідомлення соціальним педагогом ступеня розбіжностей змісту його реального й ідеального професійного «Я» на кожному з цих рівнів, оскільки «Я реальне» – це результат самопізнання особистістю самої себе в процесі самооцінки в конкретний період часу, а «Я ідеальне» – це ймовірна модель особистості як спеціаліста в майбутньому;

- вихідним моментом, що обумовлює ефективність професійного самовиховання майбутнього працівника соціально-педагогічної сфери, є побудова ним свого реального «Я» на підставі самодослідження, що доцільно здійснювати в процесі систематичного спостереження за собою, аналізу й оцінки своїх вчинків у теперішньому й минулому;

- успішно здійснювати професійну діяльність можна в тому разі, коли добре знаєш свої достоїнства й недоліки, оскільки знання достоїнств зміцнює впевненість у своїх силах, підіймає у своїх власних очах, а знання недоліків мобілізує на їх подолання. Останнє пов'язане з виробленням адекватної

самооцінки як уміння оцінювати себе об'єктивно, тобто оцінювати себе з точки зору інших людей («Я» й інші) і з урахуванням своїх життєвих планів («Я» в майбутньому).

Останнім часом у сфері навчання активно застосовують заняття, які суттєво відрізняються відмінні від лекцій та семінарів. Їх узагальнено можна назвати інтерактивними технологіями. У них знаходять відбиток риси такого ефективного наглядно-дієвого прийому, як театралізація.

Використання педагогічних можливостей театру й театральних методів та технологій у професійній підготовці майбутніх соціальних педагогів правомірно визнають, починаючи з А. Макаренка й В. Верховинця і завершуючи сучасними теоретиками і практиками театральної педагогіки й педагогіки театру, одним із найбільш ефективних шляхів формування творчої особистості та розвитку неповторної, яскравої індивідуальності [34]. Саме тому, з метою формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери, нами використовувалися такі форми занять, як заняття-спектакль, заняття-концерт, кінозаняття, дидактичний театр.

Сучасна практична підготовка у закладах вищої освіти, додатково з традиційними формами навчання все частіше використовує інтерактивні технології, які дозволяють активізувати пізнавальну діяльність студентів. Це «Соціально-педагогічна майстерня», «Тренінг комунікативних навиків», «Дебати», «Дискусії» «Круглі столи», та ін.

Необхідно відмітити, що слово «майстерня» кожного разу вимагає уточнення залежно від контексту:

- майстерня як кабінет, де «майструють», займаючись в основному ручною працею («швацька майстерня», «майстерня для роботи хлопчиків»);

- майстерня як група, яка засвоює професію під керівництвом Майстра – таке визначення властиве художній освіті, де керівниками курсу є

авторитетні артисти або художники («майстерня живопису», «майстерня Ади Роговцевої» і т. ін.);

- майстерня як форма проведення занять, у якій активізується пізнавальна діяльність (активність) студентів (у широкому педагогічному розумінні);

- майстерня як власне педагогічна технологія (більш вузьке розуміння терміна).

Вибір форм проведення занять обумовлений необхідністю не просто повідомити інформацію, а організувати процес засвоєння знань, осмислення прожитого у вправах досвіду і включення його в свою поведінку. Таким чином, із багатой палітри педагогічних інструментів виявилися найбільш ефективними «Тренінг комунікативних навиків» та «Педагогічна майстерня».

У нашому випадку можна говорити про складений алгоритм «Педагогічної майстерні», вибудованих фазах технології «Хвилинка формування культури професійного спілкування», «Тренінг комунікативної компетентності» (О. В. Сидоренко).

При цьому важливо відмітити різноманітність та варіативність побудови й методичного виконання майстерні в залежності від особистості ведучого («майстра»), його темпераменту та інших особистісних якостей, а також від активності, підготовленості та вмотивованості аудиторії. По суті, у майстерні закладаються основи філософської рефлексії як діяльності з розширення свідомості, що сприяє орієнтуванню особистості в світі, становленню таких якостей, як толерантність, адаптивність, комунікативна компетентність.

Дані технології, звичайно, не відмінють розповсюджених бесід із запитаннями та відповідями або бесід монологічного викладу інформації у викладі лекцій. Але у наш час викладачі та психологи звертають увагу на інтерактивні технології, які вимагають активної взаємодії учасників освітнього простору.

Оскільки формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери – поняття соціальне, то

робота над його створенням, формуванням і перевіркою неможлива без групових форм навчання.

Отримання зворотного зв'язку забезпечує різноманітні форми рефлексії, у ході якої розвивається самопізнання суб'єкта, відбувається відбір найбільш органічних моделей поведінки в найрізноманітніших ситуаціях, підвищується самооцінка та впевненість особистості.

По суті, у «майстерні» кожен майструє сам себе, шліфуючи грані своєї поведінки. «Хвилинка формування культури професійного спілкування» націлена переважно напізнавальну діяльність, «Тренінг комунікативних навичок» на занурення у взаємодію, а «Соціально-педагогічна майстерня», на наш погляд, здатна інтегрувати різнобічні види діяльності в одному процесі.

До цього ж групові форми роботи сприяють зняттю психологічних затисків, які перешкоджають розвиваючому навчанню. Даний виклад відображено у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5.

**Порівняльна таблиця технологій
Формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця
соціально-педагогічної сфери**

Критерії порівняння	Тренінг комунікативних навичок	Хвилинка формування культури професійного спілкування	Соціально-педагогічна майстерня
1	2	3	4
Смислове призначення в системі навчання	Виробити вміння та закріпити навички продуктивного спілкування	Навчити прийомам роботи з інформацією: сприймати, структурувати, критично аналізувати, викладати усно й письмово	Сприяти формуванню об'ємного погляду на проблему, розвивати мовнокомунікативні уміння, сприяти становленню особистості в діалозі, у кінцевому ре-

			зультаті розвивати гуманітарну культуру
1	2	3	4
Логіка процесу, ступінь свободи	Процес організує викладач, виходячи зі своїх уявлень про психолого-педагогічний розвиток студентів. Характер завдань не обговорюється, під час виконання завдань відбувається максимальне напруження сил учасників. Питання тренінгу зазвичай факультативні. Викладач пропонує завдання, які є обов'язковими для виконання. У кінці кожного етапу відбувається рефлексія.	Існує визначений алгоритм (фаза виклику-фаза засвоєння інформації-фаза рефлексії), у рамках якого із технологічних прийомів конструюється заняття. Кожний прийом можна використовувати автономно в будь-якій роботі. Питання ставить ведучий, інколи просить сформулювати питання визначеного типу. Відповіді необхідно знайти в наданому матеріалі.	Від актуалізації особистого досвіду учасників – через руйнування і побудову уявлень до нового знання про предмет дослідження, про себе. Питання виникають під час роботи в аудиторії. Майстер не дає відповідей, пропонує звернутися до джерела. Весь інформаційний простір – відкритий (майстер забезпечує максимум джерел). Фіналом роботи є рефлексія

1	2	3	4
Соціально-педагогічна мета	Розвиток соціально-комунікативних умінь особистості, удосконалення навиків слухання, переконування, публічного виступу, уміння ставити питання і відповідати на них	Розвиток умінь і навичок роботи з інформаційними джерелами: уміння виділяти головне, фіксувати в тій чи іншій формі, задавати питання, висловлювати власні думки своїми словами без втрати змісту, розвиваючи думку автора. Спонування до творчості слугує засобом активізації пізнавального інтересу. Розвиваються вміння продуктивного діалогу (ділової комунікації)	Розвиток індивіда в соціально-педагогічній діяльності. Засвоєння навчального матеріалу сприймається як «відкриття» або побудова свого індивідуального знання (майстерня побудови знань). Майстерні ціннісних орієнтацій присвячені вирішенню виховних задач і розвитку навичок соціалізації, що неможливо без групових форм роботи
Зміст освіти	Набуття нового досвіду дій, співпереживань, станів, дослідження цього досвіду та формулювання особистісно значущих висновків (індивідуально кожним учасником)	Організація ділової співпраці, розвиток умінь критичного підходу до інформації (ціннісний аспект), засвоєння алгоритмів і прийомів мисленнєвої й комунікативної діяльності	Організація творчої діяльності із засвоєння інформації, осмислення досвіду вироблення й формулювання нового знання; придбання досвіду роботи в групі (розвиток умінь ділової співпраці); розвиток діалогового способу мислення і взаємодії

<p>Специфіка навчального матеріалу, предметні галузі</p>	<p>Навчальний матеріал формується в залежності від складу групи та конкретних задач тренінгу. Сам тренінг має відособлений характер. Результати тренінгу («сухий залишок») кожен учасник формулює індивідуально й використовує в майбутньому житті за необхідності</p>	<p>Навчальний матеріал є доповненням до програмної інформації, використовуються тексти з навчально-методичних посібників</p>	<p>Навчальний матеріал носить інтегративний культурологічний характер, який виводить учасників за рамки програмової інформації. Широко розвинені міжпредметні зв'язки, інтеграція різних галузей наук, мистецтво, філософія. Предметна область: початкова школа</p>
1	2	3	4
<p>Характер рефлексії</p>	<p>Зверненість до власних станів і переживань, занурення в себе, осмислення своєї поведінки, формулювання індивідуальних результатів і визначення індивідуальних цілей; зворотній зв'язок з іншими учасниками роботи</p>	<p>Обговорення засвоєного матеріалу, висловлювання своїх точок зору, дискусія, творчість. Головна мета – закріплення засвоєних знань, «присвоєння» їх</p>	<p>Над процесом роботи, над індивідуальним станом, над результатом роботи, над проблемою в цілому</p>
<p>Домашнє завдання</p>	<p>Носить позитивний характер, добровільне за виконанням. Задається у випадку багатоденного тренінгу й на нього обов'язково посилаються</p>	<p>Можливо як продовження роботи зі створення професійного іміджу в індивідуальному режимі або малими групами. Логічний перехід до проєктивної діяльності (генералізація результатів домашнього завдання в єдине ціле)</p>	<p>Не передбачається: Майстерня може продовжувати свою роботу довго, але все, що планувалося, повинно «статися» у відповідності з принципом «тут і зараз»</p>

Умови проведення	Спеціально облаштоване приміщення, зручне для найрізноманітніших дій, оснащене засобами наглядності, звуковим і кольоровим супроводженням. Підвищені вимоги до техніки психологічної безпеки	Звичайна аудиторія, у якій визначені місця для роботи в малих групах. Необхідність фіксування інформації вимагає наявності великої кількості дощок, плакатів і т.ін. Велика кількість роздаткового матеріалу	Умови для групової роботи, простір для творчих форм презентації (якщо це зазначено в плані), велика кількість аксесуарів, інформаційних джерел, включаючи відео-, аудіотехніку. Для деяких форм рефлексії («панель») необхідно швидко організувати єдине велике коло
1	2	3	4
Результат	Розвиток комунікативної компетентності (знання, здібності, уміння, які адекватні комунікативним задачам і достатні для їх вирішення). О.Сидоренко. Результативність тренінгу носить відстрочений у часі характер і залежить від персональної активності учасника	Розвиток умінь обробляти інформацію (структурувати, виділяти головне, конспектувати), ставити питання й давати критичну оцінку, реферувати (викладати головну думку першоджерела); у групових формах роботи розвиваються уміння ділової взаємодії (уміння слухати й чути, висловлювати свою точку зору і відстоювати її, бути терпимим до думок інших)	Освітнім результатом є відкриття і «присвоєння» навчального знання; становлення нових ціннісно-сміслових відношень до знань, процесу навчання й самонавчання; занурення в різнобічні форми діяльності – пошукову, комунікативну, творчу, рефлексивну. Виховним результатом є розвиток комунікативних умінь (слухати й чути, викладати свою власну точку зору, бути терплячим до думок інших), становлення «діалогової особистості)

Оцінювання	Оцінка як стороння думка може бути висловлена, але важливіша самооцінка свого просування в тому чи іншому напрямку. Рефлексія проводиться із приводу самого направлення	Оцінюється кінцевий продукт роботи, критерії визначаються завчасно. Зручно використовувати в традиційній системі освіти	На стадії рефлексії формулюється самооцінка, краще – розгорнута експертна характеристика. Цінністю є виявлення незнання («інсайт росту»)

Під час формування культури професійного спілкування студентів ми передбачали умови для спеціального формування символічного образу професії та відпрацювання його структурних компонентів, на основі яких здобувачів освіти включали в цілеспрямовану систематичну соціально-педагогічну діяльність.

Для того, щоб заняття створювало можливості для формування у студентів ініціативи, самостійності, творчого ставлення до праці, високої професійної мотивації, відповідного рівня високої педагогічної культури, високого рівня рефлексії та емпатії, ми передбачили у структурі заняття і в змісті навчального матеріалу варіанти завдань. При цьому процес навчання ми будували таким чином, що творча робота мала провідне значення.

У зв'язку з цим, формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери здійснювалося на заняттях циклу професійної та практичної підготовки, а також у процесі вивчення курсу «Основи сценарної роботи соціального педагога», структура яких включає такі етапи:

I етап – підготовчий, передбачає залучення студентів до розуміння загальної мети та змісту соціально-педагогічної діяльності, формування в них позитивного ставлення до обраної професії: вивчення першоджерел.

На першому етапі відбувається формування не лише мотиваційної сторони професійної спрямованості, пов'язаної з позитивним ставленням до обраної спеціальності, а й обов'язково формується, здійснюється певна психолого-педагогічна та загальнотеоретична підготовка.

II етап заняття включає додатковий компонент, який ми назвали («Хвилинка формування культури професійного спілкування»). Цей етап забезпечує якісну підготовку до обраної професії.

Для експериментального навчання була розроблена система занять у відповідності з розробленою нами моделлю формування культури професійного спілкування.

Всього було розроблено 5 практичних занять для студентів психолого-педагогічного факультету спеціальності 231 Соціальна робота

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

1. Елементи акторської майстерності в соціально-педагогічній діяльності. Понятійний апарат: акторська майстерність, соціально-педагогічна діяльність.

2. Спостережливість та увага – як складові культури спілкування. Понятійний апарат: спілкування, комунікація, увага, спостережливість.

3. Основи мімічної та пантомімічної виразності. Понятійний апарат: невербальна поведінка, атракція, експресія, міміка, пантоміміка, персоніфікація, простір спілкування, конгруентність поведінки .

5. Педагогічний такт соціального педагога на різних етапах формування професійного іміджу. Понятійний апарат: такт, педагогічний такт, принципи педагогічного такту, культура спілкування, маніпулювання, «Я-висловлювання».

Також з метою ефективного формування культури професійного спілкування під час освітнього процесу, з метою розпізнавання емоцій, регулювання свого емоційного стану; здійснення самоаналізу поведінки, властивостей своєї особистості, які впливають на взаємини з іншими; розуміння почуттів та мотивів поведінки клієнтів; оволодіння навичками творчої поведінки у ситуації спілкування; застосування техніки ефективної взаємодії у міжособистісних взаєминах, нами було розроблено спеціальну програму, яка включає такі теми:

1. Наодинці із собою. Особистість і культура взаємин.
2. Самопізнання і самовдосконалення.
3. Емоції у взаєминах та їх регулювання. У світі людських взаємин.
4. Цінності – ключ до спілкування.
5. У середовищі інших людей. Культура і технології.
6. Основи ефективної взаємодії.
7. Порухення взаємин та шляхи їх виправлення.
8. Культура ділових взаємин.

Заняття склалися з таких структурних компонентів: 1) мотивування (з'ясування проблеми, вправи евристичного характеру);

- 2) інформування (теоретичні відомості з теми);
- 3) самодослідження (вивчення своїх властивостей, особливостей поведінки за допомогою тестів, методик, самохарактеристик, вправ-міркувань);
- 4) творча діяльність (складання правил, карт, вироблення кодексів, моделей поведінки, вправи);
- 5) комунікативна діяльність (рольові, ділові ігри, групова взаємодія, спілкування);
- 6) підсумок (оцінна і рефлексивна діяльність).

Вибір саме таких складових частин заняття дозволяв здійснювати вплив на когнітивну, емоційно-мотиваційну, поведінкову та регулятивну сфери здобувачів освіти у межах кожного окремого заняття.

У ході експерименту перевірялась ефективність формування повної структури культури професійного спілкування, що включає зовнішні та внутрішні компоненти в умовах спеціально організованого навчання.

У процесі проведення експерименту важливого значення надавалося нами механізму соціально-психологічного впливу через сприйняття прикладу та зразка через наслідування. При цьому пам'ятаючи, що саме наслідування спрямоване на відтворення індивідом певних зовнішніх рис і зразків поведінки, манер, вчинків та дій.

Наслідування має велике значення в процесах соціалізації. Воно спрямоване на відтворення індивідом певних зовнішніх рис і зразків поведінки, манер, вчинків, дій.

«Прагнення людини до наслідування, – писав Г. Тард, – одна з найбільш яскравих рис її природи. Весь соціальний світ являє собою різноманітні види наслідування: наслідування – мода або наслідування – звичка; наслідування – симпатія або наслідування – підкорення; наслідування – освіта або наслідування – виховання; нарешті, добровільне рефлексивне наслідування» [54, с. 88]. Завдяки наслідуванню забезпечується прогрес і

стабільність соціальних відносин, відбувається розповсюдження нововведень і збереження традицій.

Успішність оволодіння студентами культурою професійного спілкування ми розглядали на фоні результатів діагностичного обстеження. Ця частина дослідження проводилася протягом 2021-2022 рр. у Криворізькому державному педагогічному університеті та Нікопольському фаховому педагогічному коледжі м. Нікополь. Оскільки процес формування культури професійного спілкування визначається науковцями як багатофункціональна система взаємодії її об'єктів, професійна підготовка характеризується наявністю різних компонентів.

Мета спецкурсу – навчити студентів технології особистісної привабливості (чарівності). Навчити їх умінню працювати й оптимально спілкуватися з людьми, вирішувати конфліктні ситуації та сприяти їх вирішенню, повніше реалізувати свої здібності й таланти в професійній діяльності та життєдіяльності.

У процесі застосування програми «Формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери» здобувачі знайомилися з методологічними основами спілкування, його специфікою, мали можливість спілкуватися з різними категоріями клієнтів. Особливе місце під час застосування програми відводилося питанням етики, проблемам ефективності ділового спілкування як важливій умові формування культури професійного спілкування.

Застосування програми пов'язано з науково-теоретичною, методичною та практичною підготовкою студентів. Структура програми побудована за вимогами кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах і представлена у вигляді двох змістових модулів: теоретичного і практичного.

Метою теоретичного модуля є:

- ознайомлення з понятійним апаратом, технологіями й варіантами формування культури професійного спілкування.

Метою практичного змістового модуля є:

- практичне оволодіння словесними організаційними формами роботи для формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери.

Таким чином, застосування програми «Формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери» сприяло засвоєнню знань студентів про культуру спілкування як один із ключових і обов'язковий компонентів соціально-педагогічної діяльності.

Підсумком програми ми вважаємо сформованість у свідомості студентів спеціальності Соціальна робота, певного еталону сучасного фахівця соціально-педагогічної сфери, у якого манера спілкування, невимушене обговорення актуальних для клієнта проблем, дозволить більш влучно спрогнозувати власну подальшу діяльність, яка допоможе вирішити проблеми груп та окремих клієнтів.

Для формування вмінь, пов'язаних із формуванням культури спілкування, на заняттях проблемної групи, якою керує к.пед.н., доцент Іванна Вікторівна Размолодчикова «Пізнай себе» нами широко застосовувалися елементи театральної педагогіки В. Ц. Абрамяна. Для розвитку дикції, уміння яскраво та лаконічно говорити, ефективно використовувати невербальні засоби спілкування нами використовувалися етюди, експромти, мовнопластичні тренінги, сценічна мова та мова рухів.

Для того, щоб виробити звичку гарно, зрозуміло і приємно говорити, на практичних заняттях, з дозволу самих здобувачів освіти ми використовували записуючі пристрої. Під час відповіді промова доповідача фіксувалася на диктофон, а потім усі разом прослуховували відповідь ще раз і аналізували сказане, характеристики голосу, тембр. Радили, що треба прибрати, а які якості необхідно набути. Прослуховування диктофонних записів безперечно допомагало покращити усну мову здобувача. Так, наприклад, прослуховуючи

себе, кожен міг переконатися, що слова-кальки та слова-паразити занадто часто використовувалися ними, забруднюють мову і псують виступ.

Працювати над дикцією й артикуляцією на заняттях нам допомагали скоромовки і тренінги зі скоромовками. Ось деякі з них: «Курочка-златоперочка по двору ходить, писклят водить, хохол надимає, півня утішає, що мовляв, кури в полі сіють просо, як заведено давно, а півні те просо косять, решетують на пшоно. Із пшоно наварять каші жовторотій дітлашні. Виростуть курчата наші, стануть кури та півні – і почнеться все з початку, все з початку по порядку: кури сіятимуть просо...»;

«Сонце гріє, аж пече,
 З сома сьомий піт тече.
 Радить сому сонний кіт:
 «Покупатись, соме, слід».
 Сом наївся досхочу,
 Ситно сому вусачу
 Спочиває сивий сом.
 Ой, солодкий сниться сон!
 Спить старий сердешний сом,
 Сому сниться сьомий сон.
 Сонце пестить поплавок,
 Сом сопе на весь ставок,
 Сниться сому сон в ріці,
 Що пасе він окунці,
 Розбрелись у всі кінці».

Оскільки у психології та педагогіці багату дослідницьку традицію має гра на практичних заняттях нами широко застосовувалися рольові ігри. Саме це дозволило нам моделювати предметний зміст майбутньої професійної соціально-педагогічної діяльності й вагомо скоротити перехід від теоретичних знань до практичних умінь. Вони сприяють засвоєнню рольових

комунікацій, розвитку емпатії, уміння поставити себе на місце іншого й оцінити ситуацію з його позиції.

3.3. Результати дослідно-експериментальної роботи з формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери

З метою узагальнення результатів дослідження нами було проведено повторне обстеження респондентів контрольної та експериментальної груп, та здійснено аналіз отриманих даних шляхом порівняння показників у обох групах, а також перевірено достовірність даних методом статистичного аналізу. Зазначимо, що експериментальна програма з формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери, забезпечувала розвиток усіх компонентів культури професійного спілкування.

Під час проведення контрольного етапу дослідно-експериментальної роботи, нам вдалося зафіксувати наступне.

Результатом дослідно-експериментальної роботи з перевірки визначених нами педагогічних умов можна вважати, що в більшості майбутніх працівників соціально-педагогічної сфери сформувалася позитивна мотивація й ціннісне ставлення до професії.

За результатами контрольного зрізу, який був проведений на основі використання модифікованого варіанту «Анкета студента» [251], було зроблено відповідні висновки. Динаміку результатів дослідження подано у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6.

Динаміка сформованості культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери

Здобувачі освіти	Рівні сформованості у %							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	Початок ДЕР	Кінець ДЕР	Початок ДЕР	Кінець ДЕР	Початок ДЕР	Кінець ДЕР	Початок ДЕР	Кінець ДЕР
%	--	14%	22,4%	31%	29,6%	39%	48%	16%

Як видно з таблиці, відбулися певні зміни в рівнях сформованості культури професійного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери. Так, відсоток низького рівня зменшився (до початку експерименту він становив 48%, на кінець експерименту – 16%). Середній і достатній рівень збільшився майже вдвічі (до початку експерименту достатній рівень становив 22,4%, на кінець експерименту – 31%; середній рівень до початку експерименту становив 29,6%, на кінець експерименту – 39%). З'явився високий рівень сформованості культури професійного спілкування, який становить 14%.

Це дає підстави стверджувати, що розроблена нами експериментальна програма «Формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери» виявилася дієвою.

Отже, порівняння результатів діагностики до і після проведення експериментальної роботи свідчить про значні зміни у сформованості культури професійного спілкування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери. Якщо на початку експерименту для студентів був характерний низький рівень сформованості культури професійного спілкування (48%), то наприкінці формувального дослідження відсоток низького рівня зменшився і становить 16%, з'явився високий рівень сформованості культури професійного спілкування, що становить 14%, якого не було зафіксовано на етапі констатації.

Результати проведеного дослідження підтверджують ефективність визначених змісту та організаційно-методичного забезпечення формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери. Важливим чинником розвитку культури професійного спілкування у майбутніх фахівців соціальної сфери є використання дієвих форм освітньої діяльності, спрямованих на розвиток когнітивної, емоційно-мотиваційної, поведінкової та регулятивної сфер, вагома роль серед яких належить реалізації розробленого нами спецкурсу.

Висновки до розділу 3

Слід зауважати, що існує безліч шляхів формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери. Але необхідним під час вибору, будь якого шляху є насамперед підвищення рівня загальної культури особистості. Саме особистісна культура визначає найбільш повний прояв професійної, а у нашому випадку соціально-педагогічної культури.

Соціально-педагогічна культура включає: підвищення теоретичної підготовки здобувачів, оволодіння педагогічними технологіями, методами та прийомами, необхідними для виконання професійних ролей у соціальній сфері.

З метою перевірки результатів дослідно-експериментальної роботи нами було проведено повторне опитування респондентів контрольної та експериментальної груп.

Результатом дослідно-експериментальної роботи з перевірки визначених нами педагогічних умов можна вважати, що в більшості майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери унаслідок проведеної експериментальної роботи сформувалося поняття культури професійного спілкування.

ВИСНОВКИ

Аналіз психолого-педагогічної та спеціальної літератури дозволяє зробити такі висновки.

Педагогічна наука трактує соціально-комунікативну компетентність як одну з найважливіших, що необхідна для життя в соціумі. При цьому наголошується, що «...людина відбувається лише тоді, коли усвідомлює себе в постійних контактах з іншими, через толерантне відношення до інших людей».

Задля ефективної внутріньогрупової та міжособистісної взаємодії майбутній фахівець соціально-педагогічної сфери зобов'язаний володіти соціально-комунікативною компетентністю.

Професія «людина – людина», до якої належить фахівець соціально-педагогічної сфери, вимагає «усіх особистісних якостей, які забезпечують успішну взаємодію між людьми, розуміння людей та ефективний вплив на них, установлення контактів, організацію спільної діяльності».

Важливою компетентністю майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери є культура професійного спілкування, яка передбачає здатність ефективно взаємодіяти з іншими людьми, запобігати і розв'язувати різноманітні ситуації.

Задля ефективного виконання функцій, покладених на фахівця соціально-педагогічної сфери, він повинен володіти певним спектром важливих рис, таких як: чесність, справедливість, вимогливість, толерантність, оптимізм, самовладання, саморегулювання, самовиховання, комунікабельність. А відтак, майбутній фахівець повинен систематично вдосконалювати свою професійну майстерність.

Суттєвим показником культури професійного спілкування фахівця соціально-педагогічної сфери, є здатність гнучко змінювати позицію залежно від виробничої ситуації і поставленої мети.

Спілкування – це цілеспрямований, соціально зумовлений процес обміну інформацією між людьми в різних сферах діяльності. Спілкування відбувається за визначеними правилами і потребує підготовки.

У сучасному соціокультурному світі, який характеризується динамізмом та відкритістю, змінюються і задачі діяльності майбутніх працівників соціально-педагогічної сфери. Від них вимагається, перш за все, вміння налагоджувати контакти з клієнтами, вступати в професійні контакти з колегами та вміння працювати в команді. А відтак стає зрозумілим, що спілкування і вміння комунікувати відіграють надзвичайно важливу, а іноді і вирішальну роль. Тому застосування сучасних соціальних технологій є вкрай необхідним і важливим, бо характеризуються тим, що вихідним і кінцевим результатом у їх сфері застосування є людина.

У роботі над формуванням культури професійного спілкування під час освітнього процесу ми використовували: особистісно-орієнтовану, професійно спрямовану, здоров'язбережувальну а також технологію розвивального навчання, технологію групової навчальної діяльності та технологію виховання творчої особистості.

У нашому розумінні сучасний фахівець соціально-педагогічної сфери – це спеціаліст, наділений фундаментальними знаннями, сукупністю загальної культури особистості, здатний вирішувати професійні задачі за допомогою особистісних, професійно значущих якостей.

Отримані результати свідчать про ефективність запропонованої нами програми формування культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери. Доцільність її впровадження під час практичних занять, оскільки систематичне використання активних форм і методів навчання дає позитивний результат, підвищує рівень педагогічної культури спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери.

Отже, отримані результати свідчать про ефективність проведеної нами роботи. Результати дослідження підтвердили правильність висунутої гіпотези. Таким чином, гіпотезу підтверджено, завдання виконано, мету досягнуто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Становлення професіоналізму в сучасних соціальних умовах // Педагогіка толерантності. 2001. № 3-4. С. 157-159.
2. Білодід І.К., Бурячок А.А. Словник української мови: в 11 т. Київ : Наукова думка, 1979. Т. 4. 839 с. 8.
3. Бутенко Н.Ю. Комунікативні процеси у навчанні: підручник. Київ: КНЕУ, 2004. 383 с.
4. Васильєва О.А. Психологія ділового спілкування : навчально-методичний посібник / О.А. Васильєва. Ізмаїл : ІДГУ, 2018. 177 с.
5. Василенко В. Академічна риторика: навч. посіб. для студ. гуманіт. ф-в вищ. навч. закл. / В. Василенко, В. Герман ; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка, Сум. філ. Харк. нац. ун-ту внутр. справ. Суми : Наталуха А. С., 2011. 275 с.
6. Васюк О.В. Історія соціальної педагогіки за кордоном: навч.-метод. посіб. Київ : НАКККіМ, 2012. 182 с.
7. Варій М.Й. Психологія особистості : навч. посіб. / М.Й. Варій. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
8. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2001. 566 с.
9. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація Київ: ВЦ «Академія», 2006. 256 с.
10. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
11. Головаха Є.І. Психологія людського взаєморозуміння. Київ: Україна - Інститут соціології НАН України, 2002.
12. Гольдштейн А., Хомик В. Тренінг умінь спілкування: як допомогти проблемним підліткам. / Пер. з англ. В. Хомика. Київ: Либідь, 2003.

13. Гольдштейн Арнольд, Хомик Володимир. Тренінг умінь спілкування: як допомогти проблемним підліткам / Володимир Хомик (пер.з англ.). Київ: Либідь, 2003. 520с.
- 14.Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспект): монографія. Харків: Основа, 1998. 300 с.
- 15.Гура О. І Педагогічні умови формування професійних комунікативних якостей соціального педагога: Автореферат дис. ... канд. пед. наук. Харків, 2001.
- 16.Євтух М.Б. Соціальна педагогіка : підручник / М.Б. Євтух, О.П. Сердюк. 2-ге вид., стереотип. К. : МАУП, 2003. 232 с.
- 17.Засекіна Л.В. Основи психології та міжособове спілкування : навч. посіб. / Л.В. Засекіна, Т.В. Пастрик. 2-е вид. Київ : ВСВ «Медицина», 2018. 216 с.
- 18.Зязюн І. А. Краса педагогічної дії: навч. посіб. / І. А. Зязюн, Г.М.Сагач. Київ : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 302 с.
- 19.Зязюн І. А. Педагогічна майстерність: Хрестоматія: навч. посіб. / Упоряд.: І. А. Зязюн, Н. Г. Базилевич, Т. Г. Дмитренко та ін.; За ред. І. А. Зязюна. Київ: Вища шк., 2006. 606 с.
- 20.Карпенко О. Г. Професійне становлення соціального працівника : навчально-методичний посібник. Держ. центр соц. служб для молоді, Міністерство України у справах сім'ї, дітей та молоді, Державний центр соціальних служб для молоді, Ін-т соц. роботи та управління НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2004. 164 с.
- 21.Карпенко О.Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичні та організаційно-технічні аспекти: монографія за ред.. С.Я. Харченко. Дрогобич: Коло, 2007. 347 с
- 22.Коць М. О. Комунікативна компетентність як складова професіоналізму майбутнього педагога. Практична психологія та соціальна робота. 2007. № 1. С. 52-55.

23. Курова А.В. Психологія спілкування :навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти факультету психології, політології та соціології /А.В. Курова - Одеса : Фенікс, 2020, 79 с.
24. Левочко М. Т. Професійна підготовка молодших спеціалістів з бухгалтерського обліку у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Левочко Марія Теодозііна. Київ, 2003. 291 с.
25. Лівенцова В. А. Формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів виробничої сфери : дис. ... канд. пед. наук / В. А. Лівенцова. К., 2002. 232 с.
26. Максименко С.Д., Забродський М.М. Технологія спілкування (комунікативна компетентність учителя: сутність і шляхи формування). С.Д., Максименко М.М. Забродський. Київ, 2005.
27. Михайличенко І. В. Способи оптимізації формування професійної культури працівників органів внутрішніх справ // Наукові записки : зб. наук.пр. / упоряд. Р. М. Романов ; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кіровоград : [б. в.], 2004. Вип. 54. Педагогічні науки. С. 117–121.
28. Михайличенко М.В., Рудик Я.М. Освітні технології: навчальний посібник. Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2016. С. 177.
29. Москаленко В.В. Психологія соціального впливу. навч. посіб. Київ, Центр учбової літератури. 2007. 448 с.
30. Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ століття : зб. наук. пр. : в 2 кн. / В. Литвин, В. Андрущенко, А. Гуржій та ін. ; за ред. В. Литвина. Київ : Навч. книга, 2004. Кн. 2. Освіта і наука: творчий потенціал державо- і культуротворення. 672 с.
31. Ніколаєнко С. М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства. Київ : Знання, 2005. 319 с.
32. Ніцше Ф. Так казав Заратустра. Жадання Влади. Фрідріх Ніцше. Київ : Основи; Дніпро, 1993. 415 с.

33. Олійник О. Б. Сучасна ділова риторика : [навч. посіб. для студ. ВНЗ]. Київ: Кондор, 2018. 166 с.
34. Омельченко Л.М. Риторика та психологія спілкування К. НУБіП, 2017. 196 с.
- 35.10. Онуфрієнко Г.С. Риторика. Навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2019. 625 с.
36. Обран-Лембрик Л.Є. Соціальна психологія особистості і спілкування. Підручник : У 2 кн. Київ : Либідь, 2004. 576 с.
37. Отич О. Педагогіка мистецтва: від історичної практики – до теоретичного осмислення // Рідна школа. 2010. - № 6. С. 14-18.
38. Подольська Є.А. Кредитно-модульний курс культурології : навч. посіб. Київ, Фірма «Інкос», Центр навчальні літератури, 2006. 368 с.
39. Пелеха Ю. Ключі до успіху, або Організаційна та управлінська культура. Київ: Європ. ун-т фінансів, інформ. систем, менеджм. і бізнесу, 2000. 211с.
40. Прибутько П.С. Конфліктологія : навч. посібник : рекомендовано МОН / П.С. Прибутько. Київ: КНТ, 2010. 136 с
41. Размолодчикова І. В. Імідж – шлях до успіху // Педагогіка вищої та середньої школи: Зб. наук. праць. Випуск 29 / Редкол.: В. К. Буряк (головн. редактор) та ін. Кривий Ріг, 2010. С. 316-320.
42. Размолодчикова І. В. Імідж майбутнього вчителя як компонент культури педагогічної діяльності // Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки. Випуск 165. Черкаси, 2009. С. 111 – 113.
43. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості: навч. посібн. Київ: ІЗМН, 1996. 160 с.
44. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. СПб: Питер, 2004. 720 с.
45. Соціалізація особистості: зб. наук. пр. / за заг. ред. А. Й. Капської; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ : Логос. 2002. Т. XVII. Вип. 1. – 205 с.

46. Савельєва Н. М. Групові форми навчальної діяльності як засіб підвищення ефективності загально-педагогічної підготовки студентів педвузів: автореф. дис. канд. пед. наук. / Н. М. Савельєва. Харків, 1994. 23 с.
47. Соціальна педагогіка: Підручник / За ред. проф. А. Й. Капської К.: Центр навчальної літератури, 2003. 256 с.
48. Семиченко В. А. , Заслуженюк В.С. Психологія та педагогіка сімейного спілкування : навч. посібник : рекомендовано МОН України / В. А. Семиченко, В. С. Заслуженюк. Київ: Веселка, 1998. 214 с.
49. Сергєєнко О.П. Загальна психологія : навч. посібник : рекомендовано МОН України./ О.П. Сергєєнко, О.А. Столячук, О.П. Коханова. Київ: Центр учбов. л-ри, 2012. 456 с.
50. Тандир Л.В. Формування економічної культури студентів промислово-економічного коледжу в професійній підготовці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 Теорія і методика професійної освіти / Л. В. Тандир. Житомир, 2009. 22 с.
51. Томан І. Як удосконалювати себе самого: Пер. з чес. Київ, 1984.
52. Трухін І. О. Соціальна психологія спілкування: навчальний посібник / І. О. Трухін. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 336 с.
53. Філоненко М. М. Психологія спілкування: підручн. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 224 с.
54. Фомічова В.М. Проблема міжособистісної атракції у психології. Київ, 1998. 124 с.
55. Цимбалюк І. М. Психологія спілкування : навч. посіб. / І. М. Цимбалюк. Київ :Професіонал, 2004. 304 с.
56. Чумакова О. Про професійну компетентність соціального працівника. Соціальна педагогіка: теорія і практика. 2005. № 2. С. 48-53.
57. Яцина О.Ф. Психологія спілкування: Методична розробка практичних занять. Ужгород, 2011. 64 с.
58. Bandura A. Self-efficasy: toward a unifying theory of behavioral change / Albert Bandura // Psychol.Rev., 1977, V.84 – P. 191-215.

59. Maslow A. H. *Motivation and Personality* / Abraham Maslow. N.-Y., Harper and Brothers, 1954. 411 p.
60. Rosenberg M. *Society and the adolescent self-image* / Morris Rosenberg. Princeton, NJ: Princeton University Press., 1965. 326 p

ДОДАТКИ

Додаток А

ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНІ ВПРАВИ ДЛЯ РОЗВИТКУ КОМУНІКАбельНОСТІ

Вправа 1

Спробуйте залучити до себе увагу без мовного спілкування – засобами міміки, пантоміміки, зору. Слухачі фіксують ваші жести й оцінюють їх. У вправах з міміки учасники діляться на пари і дають один одному мімічні завдання – не менше 10 на кожну, потім міняються ролями.

Краще спочатку потренуватися вдома перед дзеркалом: зобразіть подив, хвилювання, гнів, сміх, іронію. Ці завдання корисні для передачі своїх переживань співрозмовникові.

Спробуйте знайти в собі зародки почуття, якого ви в цю годину не відчуваєте: радості, гніву, байдужості, горя, обурення, і т. ін.; знайдіть доцільні, доречні форми вираження цих почуттів у різних ситуаціях, програйте ситуацію.

Вправа 2

Вправа виконується в парах. Ведучий пропонує кожному вибрати собі пару з того члена групи, якого він знає менше за інших.

Завдання 1. Протягом чотирьох хвилин мовчки дивимося один на одного.

Завдання 2. Кожному з вас дається 4 хвилини, протягом яких ви маєте розповісти своєму співрозмовникові, кого ви бачите перед собою. Розповідь треба починати словами: «Я бачу перед собою...» і далі слід говорити лише про зовнішній вигляд, не включаючи в розповідь оцінних понять та слів, що містять інформацію про особистісні особливості людини, наприклад: добрі очі, розумний погляд тощо. Спочатку хтось говорить 4 хвилини, інший слухає, потім навпаки.

Завдання 3. Кожному з вас дається 5 хвилин для того, щоб розповісти своєму співрозмовникові, яким він був, на ваш погляд, коли йому було 5 років. При цьому можна говорити не тільки про зовнішній вигляд, а й про особливості поведінки, характеру, тощо.

Після того, як перша п'ятихвилинка закінчиться, тренер пропонує тому учасникові, який слухав розповідь про себе, протягом хвилини висловити оповідачеві, що в його розповіді було найбільш точним і що в його житті було зовсім не так.

Далі 5 хвилин для розповіді дається іншому учаснику пари, а слухач наприкінці розповіді одержує хвилину для зворотного зв'язку.

Завдання 4. Кожному з вас дається 5 хвилин, для того щоб розповісти своєму партнерові, яка, на ваш погляд, він людина. Ви можете говорити все, що відповідає на питання: «Якою людиною є мій співрозмовник?».

Після виконання всіх чотирьох завдань учасники сідають у коло, і кожному дається хвилина, протягом якої слід представити свого партнера групи як людину, з якою всім доведеться разом провести певний час.

Ця вправа дає різні можливості для обговорення. Можна поставити запитання: «Що ви відчували, коли слухали розповідь про себе?», «Виконання якого завдання викликало у вас найбільші труднощі?», «Які враження виникли у вас у перебігу виконання вправи?» тощо.

У результаті проведення цієї вправи поліпшується атмосфера в групі, істотно спрощується дистанція між учасниками. У той же час рефлексія досвіду, набутого упродовж виконання завдання, дозволяє обговорити:

- 1) значення контакту очей у процесі спілкування;
- 2) труднощі, з якими зустрічаються учасники, описуючи іншу людину, не даючи їй оцінок та не характеризуючи її особистісні особливості;
- 3) прагнення перенести свій досвід на іншу людину, приписати їй те, що властиво насамперед нам самим, та ін.

Методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич)

Мета: визначення сформованості у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери системи цінностей, тобто змістовну сторону спрямованості особистості та ставлення останньої до навколишнього світу, до оточуючих людей, до самої себе, основу світосприйняття та ядро мотивації життєвої активності.

Інструкція

Зараз Вам буде запропоновано набір із 18 карток із позначенням цінностей. Ваше завдання – розкласти їх за порядком значущості для Вас як принципів, якими Ви керуєтеся у Вашому житті.

Уважно вивчіть таблицю і, вибравши цінність, яка для Вас найбільш значуща, помістіть її на перше місце. Потім виберіть другу цінність за значимістю і помістіть її слідом за першою. Потім проробіть те ж саме з усіма цінностями, що залишилися. Найменш важлива залишиться останньою та займе 18 місце.

Виконуйте тест не поспішаючи, вдумливо. Кінцевий результат має відбивати Вашу справжню позицію.

Список А (термінальні цінності)

Активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя)	
Життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом)	
Здоров'я (фізичне та психічне)	
Цікава робота	
Краса природи та мистецтва (переживання прекрасного в природі та мистецтві)	
Любов/кохання (духовна та фізична близькість з коханою людиною)	
Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів)	
Наявність вірних друзів	
Громадське покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі)	
Пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток)	
Продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил та здібностей)	
Розвиток (робота над собою, постійне фізичне та духовне вдосконалення)	
Розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)	
Свобода (самостійність, незалежність у судженнях та вчинках)	
Щасливе сімейне життя	
Щастя інших (добробут, розвиток та вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому)	

Творчість (можливість творчої діяльності)	
Впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів)	

Список Б (інструментальні цінності)

Акуратність (охайність), уміння утримувати в порядку речі, порядок у справах	
Вихованість (хороші манери)	
Високі запити (високі вимоги до життя та високі домагання)	
Життєрадісність (почуття гумору)	
Ретельність (дисциплінованість)	
Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)	
Непримиренність до недоліків у собі та інших	
Освіченість (широта знань, висока загальна культура)	
Відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати своє слово)	
Раціоналізм (уміння здорово та логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення)	
Самоконтроль (стриманість, самодисципліна)	
Сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів	
Тверда воля (уміння наполягти своєму, не відступати перед труднощами)	
Терпимість (до поглядів та думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та помилки)	
Широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички)	
Чесність (правдивість, щирість)	
Ефективність у справах (працелюбність, продуктивність у роботі)	
Чуйність (дбайливість)	